

TÜRKİYE'NİN KARADENİZ BÖLGESİNDE EVLENME GÖRENEKLERİ ve TÖRENLERİ

Bölüm II¹

Prof. Dr. Nermin ERDENTUĞ
Etnoloji Kürsü Profesörü

Evlenme insan hayatında en önemli bir adım olup evrensel olarak kabul edilmiş toplumsal bir kurumdur. Özellikle tekeş evlilik (Monogamy) in hâkim olduğu ve boşanmanın güç ve pahalı olduğu toplumlarda bu böyledir.

Evlenmenin ve insan ailesinin kökenleri ve sorunları çok eski zamanlardan beri bilginleri ilgilendirmiştir. Bu konular, Sir John Lubbock, Tylor, Robertson Smith, Westermarck ve Mc Lenan tarafından incelenmiştir. Ayrıca, çeşitli monografik çalışmalar içinde bu konuya ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

Evlenmeye ilişkin eski görenekler hakkında derlemelerin 1822 lere kadar eski bir tarihe gittiği görülür. Nitekim bu tarihte yayımlanmış bir derleme, Lady Augusta Hamilton'un "Bütün milletlerde evlenme ritleri, görenekleri ve törenleri" adlı eseridir.

Aynı konuda ve bu tarihten sonra yayınlanmış olan bir diğer eser de E. J. Word'un "Bütün memleketlerde ve her devirde düğün günü" (1867) dür. Bundan sonra, 1897 lerde, Rev. H. N. Hutchinson'un "Marriage customs in many lands" eseri gelir. Bu denemelerden sonra 1920 lerde yayınlanmış olan Edward Westermarck'ın çalışması, geniş ölçüde yeryüzü insan topluluklarının² etnografik incelemelerine dayanarak aynı konuda yapılmış ve gerçekten bilimsel olduğu ölçüde ayrıntıları ile ele alınmış olanıdır. Westermarck'ın 1926 da evvelce yayınlamış olduğu "İnsan evliliğinin tarihi" adlı eserine dayanarak ha-

¹ Bölüm I, Antropoloji Dergisi., Sayı: 4., Yıl: 1968., D. T. C. Fakültesi yayını.

² Etnoloji'de People karşılığı kullanıyoruz.

zırladığı ve evlenmeyi bir toplumsal kurum olarak ele aldığı yayını “evlenmenin kısa bir tarihi” adlı eseri özellikle dikkate değer ve yegâne bir incelemedir. Çünkü, araştırmacı bu çalışmasında, evliliğe ilişkin göreneklerin yanısıra ele aldığı ritler hakkında gerçekten dikkate değer ve çoğunlukla bilimsel yönden kabule şayan yorumlar yapmıştır.

İster modern toplumlarda ister ilkelde olsun evlenme veya birleşme resmen tesbit edildiği takdirde geçerli sayılır. “Evet cevabı” verilse ve diğer bir takım şartlar yerine getirilmiş olsa bile evliliği veya birleşmeyi geçerli yapmak için bazı şeylere ihtiyaç vardır. Bunlar, her ne kadar evlenmenin tamamlanması için zaruri değilse de genellikle eski zamanlardanberi yapıla gelmekte olan bazı rit ve törenlerdir. (Westermarck).

Evlenmenin tamamlanmasına ilişkin olan söz konusu ritlerin en genel ve toplumsal amacı, birleşmeyi açık surette ilân etmektir. Evlenmenin açık ilânı ise, bunu gayri meşru ilişkiden ayırt eder.¹

Evvelâ birleşmenin geçerli tanınması için, bunun bir memur tarafından tasvip edilmesi gerekir. Bu şart sadece medeni toplumlarda değil ilkelde de görülür, şefler evlenmiş çiftleri resmen ilân ederler.

Birleşmeyi geçerli yaptığı kabul edilen ritler ise, çoğunlukla evlenmenin başından başlayıp sonuna ermesinden sonraya kadar sürer. Bunlar nişanlılık ve düğün zamanında ve bu iki olay arasındaki devirde daha göze çarparlar. Birleşmenin açık surette ilânı, diğer bazı yollarla da yapılır. Örneğin, Müslüman Sünni’lerde evlenme kontratının yapılmasını en az iki şahit görmelidir. Eski Roma’da da (Confarreatio) Patrician’ların² evliliğinde söz konusu kontrat, rahip ve şahitler önünde yapılır.

Evlenmenin seks bakımından da tamamlandığını göstermekde birleşmenin açık ilânı için izlenen bir yoldur. Bantu’larda, Toton asıllı memleketlerde ve İslâm toplumlarında halâ bu görenek görülür.³ Nitekim, buna ilişkin bir görenek geleneksel toplumlarımızda (köylerimizde) da görülür: zifafın ertesi sabahı evlenmenin sonuçlandığının işareti

1 Mis Burne’e göre. Westermarck. A short history of marriage, sah. 185 Macmillan. 1926.

2 Din adamları sınıfı.

3 Bantu’larda kalabalık genç kız ve kadın grubu önünde evliliğin sona erdiği gösterilmeli. Toton memleketlerinde ise, eşler aynı bir battaniye altında birlikte olduklarını şahitler önünde ispat etmelidirler (Westermarck).

olarak bekâret kanını taşıyan çarşafın yengeler tarafından yakınlara ve herkese gösterilmesi gibi. (Şüphesiz bizde bu göreneklerin ikinci bir amacı gelinin bekâretinin ispatlanmasıdır).

Bu hususta izlenen diğer bir yol da evliliği ziyafet ile kutlamaktır.

Olağan üstü derecede yaygın bir usul olarak saptanan bu durumda, yani ziyafette misafirler bir nevi şahit gibi kabul edilirler.¹

Evlenmenin tamamlanmasına ilişkin olan ritlere gelince, bunların yorumlanmalarının büyük önemi vardır. Söz konusu ritlerin çeşitli amaçlarla uygulandığı görülür. Diğer taraftan, aynı ritin çeşitli yerlerde çeşitli vesilelerle uygulandığı görülür. Örneğin, bazen bir rit nişanda ve bazen de düğünde veyahut da aynı toplumun her iki olayında görülebilir. Diğer taraftan, Müslüman doğuda, Avrupa ve Amerika'da birçok hallerde evlenme ritlerinin, tıpkı Avrupa'da puberte'ye ilişkin ritlerin kaybolduğu ölçüde yok oldukları da bir gerçektir. Buna karşılık kırsal bölgelerde (Köy-kır kültüründe) insan evliliği hâlâ karmaşık bir iştir. Burada daha büyük miktarda ritler ve seremoniler topluluğu görülür.² Bunları incelemiş olanlar, bu ritlerin çok daha eski göreneklerle kaynaşmış olduklarını görmüşlerdir. Bu görenekler ise, hem putperestlik hem Hristiyanlık ve bazı bölgelerde özellikle hem Şamanlık hem İslâmlık elemanları olup birbiri içine gömülmüş gibidirler. Bunlardan eski olanları yenisinden ayırt etmek olağan üstü derecede zordur.³ Öte yandan, benzer görenekler farklı motiflerden doğmuş olabildikleri gibi, aynı görenek için birbirine karışmış motifler de söz konusu olabilir. Genel olarak, bütün bu rit ve seremonilerin kökeninde iki özel korku'nun bulunduğu gösterilebilir (A. H. Krappe). Birincisi, bütün ilkel toplumlarda⁴ doğa üstü kudretlerle donanmış olan "Kadın" dan korkudur. İkincisi ise, evlenme düğün gibi önemli olaylarda çiftleri korkutan görülmez, müphem kudretlerden korku'dur. Söz konusu iki korkudan birincisinden çok garip görenekler gelişmiştir. Örneğin, Sun'i vasıtalarla gelinin kızlığını bozmak veya yabancı birinin yardımını istemek gibi.⁵ İkinci korku ise, çok daha yavaş kaybolmakta olan ve "Sa-

1 Westermarck, aynı eser ..... sah. 186.

2 A. H. Krappe.. The Science of Folklore. sah. 277. Methuen. 1962

3 A. H. Krappe aynı eser ... sah. 277.

4 A. H. Krappe, bunlara vahşi ve barbar toplumlar demektedir.

5 Bu görenekler, meşhur "Ius primaenocis" (birinci gece kanunu) de ve "Tobit Kitabı"nın Tevrat kısmında en eski bir varyant halinde verilmiş olan garip peri hikâyelerinde gösterilmiş olan göreneklerdir. (A. Krappe)

kınma ritleri” (Apotropaeic ritler yapısında olan bir çok ritlere) cevap verir. Örneğin, gelinin duvağının kötü nazardan korumak amacı ile konması gibi.

Van Gennep’e göre, çeşitli evlenme ritlerinin bazı kısmı “Ayrılık ritleri” adı altında gruplandırılır: bunlar gelinin ilk evinden ayrılışına ilişkin olanlardır. Örneğin, gelin-kızın evinden ayrılışında akrabalarının ve kendinin yaptığı “direnme seremonisi” ve gelinin resmen ağlaması gibi. Diğer bir kısım ritlere de “Aggregation” ritleri denir. Westermarck’a göre ise, evlenme rit ve seremonilerinin büyük bir kısmı bu gruplardan hiç birine girmez. Bunlardan bazıları, şüphesiz, daha eski zamanlara ait olan ve evlenmeyi sonuçlandıran usullerin kalıntıları olarak dikkate alınmalıdır. Bazı ritler de “Gerçek kız kaçırma”nın telkin ettiği ritlerdir. Diğer örneklerde, “İtibar evlenmesi”¹ nin gerçekten ortadan kalkmasından sonra düğün ritlerinden kalmış olan izler olabilir.

İlk evlilik şekillerinin veya cinsler arasındaki ilk ilişki şekillerinin incelenmesinde “Evlenme ritleri” nin önemi mübalâğa edilmiştir. Ancak, bir çok insan topluluklarında görülen “Evenme ritleri” nin gözden geçirilmesi, bunların boş şekillere bağlı davranışlar olmadığını ve büyük ölçüde uygulamalı öneme sahip olduklarını kabul ettirir. Yalnız, çoğunlukla büyük değer verilen evlenme ritlerine karşılık, böyle ritlerin bulunmadığı çok insan toplulukları da vardır: Kızılderililer, Avustralya yerlileri, Güney Deniz Adaları yerlileri ve bir çok Asya’lı ve Afrika’lı toplumlar gibi. Bununla beraber, bu konuda yapılmış olan etnografik kayıtlar, bunlarda evlenme ritlerinin büsbütün yokluğunu göstermez. Çünkü, Crawley’in işaret ettiği gibi, seremoni denemiyecek kadar ya çok hafif veya çok fazla pratik olan bazı faaliyetler vardır ki bunlar tahlil edildiğinde, gerçek evlenme ritleri oldukları görülür.

Evlenme ritleri, özellikle daha yüksek kültür derecesine ulaşmış olan insan toplulukları arasında ve keza bunlarla temasta bulunmuş olan boylar arasında bol miktarda görülür. (Westermarck)

1 “Marriage by consideration” karşılığı olarak verilmiştir. Westermarck’a göre, bu evlilik gelinin babasına veya akrabalarına, “Geline gelin vermek” veya hizmet etmek veya şu veya bu cins hediye vermek şeklinde yapılır. Bu çeşit evlenme, sadece ilkelerde değil, daha yüksek kültüre sahip toplumlarda da görülür: Çin ve Sâmî toplumlar gibi.

Diğer taraftan, düğün ritleri hiç bir yerde Hind-Avrupa milletleri¹ nin köylülerinde ve keza Sami Kültüre mensup insan topluluklarında görüldüğü derecede zengin değildirler. Ancak, Sami Kültüre sahip topluluklarda görülen bu çeşit ritler, geniş ölçüde nisbeten yeni menşee'li görünüp bunlar üzerinde Hind-Avrupa etkisi açıkça görülür.²

Hind-Avrupa milletleri köylülerinde görülen zengin düğün ritleri, Türkiye Geleneksel toplumlarında (köy toplumları) da görülür. Ancak, bu konuda bugüne kadar gerek Etnografik yapıda gerekse genel ve tahlili manada yapılmış olan incelemelerin çoğu Hind-Avrupa milletlerine aittir. Türkiye geleneksel toplumlarında ise bu konuda Etno-Folklorik açıdan bir inceleme yapılmamıştır. Yalnız, 1944'lerde Dr. Hamit Zübeyir Koşay'ın, meslekten olmamasına rağmen, bu konuda yapmış olduğu ciddi bir derleme şükranla kayda değer.³

Dr. Koşay kendinden evvel ve amatörlerin yapmış oldukları derlemeleri isabetli bir gruplamaya tâbi tutarak derlemiş olup bu konuda Etno-Folklorik⁴ bir incelemenin noksanlığını ve zaruretini ilk işaret eden kişi olmuştur.

Gerçekten, eski göreneklerimiz (geleneklerimiz) diğer deyişiyle, halk kültürümüzün kaynağı olan köy kültürü (Folk-culture) içinde bugün ancak bulabileceğimiz ve kültürümüzün bir parçası olan evlenmeye ilişkin görenekleri⁵ incelemek gerekir. İşte bu gereği duymuş bir memleket kültür inceleyecisi olarak, son 18 yıldan beri (1953'den beri) temel Etnolojik metod (Saha metodu)⁶ ve tekniklerine dayanarak yapmış olduğum ve öğrencilerime yaptırdığım hem monografik ve hem konuya ilişkin özel incelemeler üzerinde bu ilk denememi yaptım.

Türkiye Türk toplumlarında evlenme görenek ve seremonilerini incelerken bunlardan evvelâ ritler üzerinde durdum. Evliliğe

1 Hind-Avrupa milletleri. Hint-Avrupo dilleri konuşan toplumlardır.

2 Westermarck, aynı eser ... sah. 228.

3 Koşay, Hamit Zübeyir, Türkiye Türk Düğünleri, 1944, Ankara, Eski Eserler ve Müzeler U. M. Yayınları.

4 Türkiye evlenme ve düğün geleneklerine ilişkin kaynaklar için bak. Nermin Erdentuğ, Türk Etnografya Çalışmaları, Eğt. F. Der. Cilt: 2 No: 1-4, 1969 ve Bak. Orhan Acıpayamalı, Evlenme bibliyografyası cilt XVIII. sayı. 3-4, sah. 203-213. 1960.

5 Etnoloji, görenekleri inceleyen bir bilimdir. Memleket göreneklerimiz incelenmesi, halk kültürünün incelenmesi demek olduğuna göre bu saha araştırmaları Etno-Folklorik incelemelerdir.

6 Etnoloji'de «Field Work» denir.

ilişkin bazı dinsel yapıdaki ritler hakkında ilk bilimsel yorum, Doç. Dr. V. Örnek tarafında Sivas ve çevresine ilişkin inançlar üzerindeki çalışmasında verilmiştir.¹ Ben burada ritlerin hâlihazır hâllerinde uygulama amaçlarını saptamayı ve imkânı olduğu ölçüde diğer toplumları ile karşılaştırmayı yaptım. Bundan sonraki inceleme aşamasında, bu ritlerin kaynaşmış oldukları Putperestlik, Şamanlık, İslâm ve diğer unsurları ayıklamayı esas aldım. Karşılaştırmalı bir çalışmaya dayanacak olan bu ikinci aşamada, Önasya yerli kültürleri kadar, Ortasya ve İslâm etkilerini gözönünde bulundurmayı unutmadım. Ancak, bugün için, konumuzda hangi unsurların yerli, hangilerinin komşu kültür ve Ortasya ile ortak olduklarını geniş ölçüde ve kesinlikle söylemenin güçlüğü açıktır. Buna rağmen, bugüne kadar toplanmış ve toplamış olduğum malzemelere dayanarak bazı ilişkilere işaret etmek de mümkün görünmektedir. Böylece, bu alanda kaybedilmiş zamandan kazanmak amacı ile, Türkiye Karadeniz bölgesinde evlenme görenekleri ve seremonilerinden ritlerin yorumunu denemekle işe başladım. Türkiye köylerinden hangisi olursa olsun, köy hayatında düğünler en çok göze çarpar, ortaklaşa paylaşılan olaylar topluluğu ve eğlenceler vesilesi olduğu bir gerçektir. Öyleki, bir düğün, hemen hemen bir ailenin yıllık bütün gelirin mal olabilir ve bu ölçüde önem kazanır. Evvelce, Karadeniz bölgesine ait evlenme görenek ve seremonileri hakkında verdiğimiz derlemede² kaydettiğini ve evlenmenin çeşitli aşamalarına ait olan seremoni ve ritleri burada şöyle gruplandırıdım:

- a)– Söz kesimine ilişkin olanlar.
- b)– Okuyucu ile ilgili olanlar.
- c)– Nişan'a ilişkin olanlar
- d)– Düğün ile ilgili seremoni ve ritler:
  - 1– Düğüne davet, 2– Çeyiz gönderme, 3– Günlerle ilgili olanlar,
  - 4– Misafir karşılama, 5– Gelin hamamı, 6– Kına
- e)– Güveği'ye yapılan seremoni ve ritler.
- f)– Geline yapılan seremoni ve ritler.
- g)– Gelin alayına ilişkin olanlar.
- h)– Akrabaya ilişkin seremoni ve ritler.

1 Örnek S.V. Sivas ve çevresinde hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili bâtil inançların ve büyüsel işlemlerin etnolojik tellaki sah. 174 D. T. C. F. yayını no. 77 1966.

2 Erdentuğ Nermin, Antropoloji Dergisi. Sayı: 4, sah. 27 1968 D. T. C. F. Yayını.

a)– Söz Kesimi ile İlgili Seremoni ve Ritleri

Burada bu vesile ile uygulanan görenekler veya ritlerin tümünde ortak bir amaç ewelâ, iki tarafın alış verişte uyduğu göstermektedir. Bu Anadolu'nun bir çok yerlerinde görüldüğü gibi, burada da ya çevre¹ yollamak veyahutta tatlı bir maddenin pişirilmesi (hoşaf, şeker, kahve, şerbet) veya "Pilav pişirme" suretiyle yapılmaktadır. Bu bölgenin bir çok yerlerinde özellikle şerbet göndermek sureti ile de uygulanan bu görenekte ikinci bir amaç sözleşmenin tatlı bir şeyle kutlanması suretiyle, sempatik maji yolu ile tatlıdaki tatlılığı yapılacak birleşmeye, eşler arası ilişkilere geçirmek, eşleri birbirine tatlı göstermek amaçlı olmalıdır.

Bölgemizde söz kesiminde bazan, kıza beşibiryerde de gönderilir, bu kızın artık bağlanmış olduğuna işarettir.

Çevre'ye gelince bu bölge köy ve kasabalarında söz kesme işareti olarak erkek evine gönderilen çevre'nin yerini şehirlerde nüfus kağıdı veya mektup almış görülmektedir.

Çevre'yi bu amaç ile yollama göreneğini, Asya Türklerinden Yakut'larda da görmemiz üzerinde durulacak bir olaydır.²

b - Okuyucu ile ilgili seromoni ve ritler

Çorum'da "okuyucu gönderme"de bir seremoni uygulanır. : kız evinin en yaşlı kadınlarının ve bir kadın hocanın da katıldığı bu seremonide, evinin halı üzerine çıra, mum, şeker, ayna, bir tas su, balta veya satır, bulgur, yarma, un konması dikkate değer. Hoca kadının mumları yakmasında, halkın ifadesine göre, bir yandan gelin kıza sıkıntısız günler temennisi kadar, ışık yakmak suretiyle kötü ruhların etkilerini defetmek amacının da bulunduğu düşünülmelidir. Çünkü, bir çok insan topluluklarında söz konusu ritler arasında mum yakmanın esasında, eşleri kötü ruhların etkisinden koruma amacı bulunduğu inanılmıştır.³ Şöyle ki, boş inançlar nedeniyle yakılan mumlar (Fas), ruhlar karanlığı sevip ışıktan korktukları için yakılır.

1 Çevre, burada bir olayın bitişine işaret olarak kullanıldığı gibi, çoğu hallerde köylerimizde, eski bir görenek olarak bahşiş yerine verilmektedir.

2 Hayri Telek ve Halit Niyazi, Eski âdetlerimizde nişan ve eski Türk düğünleri. T. Taşpınar.

3 Westermarck... aynı eser ... Sah. 204.

Dağıtılan şekerin de bu aşamada ağız tatlılığını temenni amacı ile yapıldığı muhakkaktır. Bu arada, nişanlanacak kızın sağ ayağının balta üzerine bastırılması, kanımca ve birçok topluluklarda (Fas, Hindu, Müslüman Memleketleri ve hatta Almanya, Fransa gibi) görüldüğü üzere, madeni eşya vasıtasıyla (bıçak, kılıç, balta) kötü ruhlardan korunmak amacı ile yapılmış olabilir.¹ Keza bunun gelin kıza mukaddes sayılan madeni eşyadan bir kudret kazanması inancı ile de yapılması mümkün dür. Nitekim, Türk düğünlerinde gelinin ayağı önüne demir atma demirin mukaddes kabul edilmesi nedenlidir. (Hamit Z. Koşay) Aynı seremonide nişanlanacak kızın aynaya baktırılıp su içirilmesi ve tekrar dua yapılması da dikkate değer. Aynanın, gelin namzedine aydınlık getirmesi temennisi yansıtan bir amaç ile kullanıldığı düşünülebilir. Nitekim aynanın aynı amaç ile düğünün başka aşamalarında da kullanıldığı görülür.

Nişanlanacak kıza suyun içirilmesi köylülerce uzun ömür sağlamak nedeni ile olabileceği gibi, suya atfedilen mukaddes bir niteliğin kıza geçirilmek istenmesi ile de ilgili olabilir. Çünkü, genç kız, daha baştan purification-Temizleyici bir amaç ile korunmak istenmektedir. Gerçekten, M. S. VIII. yüzyılda Kök-Türk'ler zamanından beri ve çağdaş Şamanist Altay ve Yenisey Türk'lerinin yer-su kültürüne verdikleri önem² hatırlanırsa, bu rit üzerine dikkatle eğilmek gerekir. Hele, Ortasya Türk'lerinin İslâmiyeti kabul ettikten sonra bile "Su Kültü"nü izlerini uzun müddet korumuş oldukları dikkate alınır, suya ilişkin ritlerin kökeninde, Türk boyları ile Anadoluya geçmiş Şamanist bir unsuru görmemek imkânsızdır. Kanımca ırmakları geçen kimselerin büyüsel kuvvet kazanacağına inanan eski Türk'lerde (Başkurtlarda yapılmış incelemelerde böyle bir inanc saptandığına göre³, böyle bir kudret izafe edilen maddenin içilmesi de gelin namzedine koruyucu bir kudret kazandıracaktır.

Böylece, yukarıda adı geçen maddelerin bu törende kullanılmasında bu maddelere atfedilen niteliklerin, daha evliliğin başında, kıza ve dolayısıyla birleşmeye geçirilmesi amacı açıktır. Burada bu geçişte

1 Westermarck. aynı eser ... Sah. 201-202.

2 Abdülkadir, İnan, Türklerde su kültürü ile ilgili gelenekler sah. 491.

3 Abdülkadir, İnan, aynı eser ... sah. 16.

sempatik büyü inancının esas olduğu inkâr edilemez. Aynı aşamada görülen, kadın hocanın ilâhe okuması ise dini bir rit yapısındadır.

Bundan sonra, okuyucu'ya verilen çıra, bulgur ve yarma'nın yanısıra mum'un verilmesi özellikle dikkate değer görülür. Okuyucu'ya verilen şeylerde bir yardım amacı da açıktır: çünkü, bunu okuyucu'nun mahallenin fakirlerinden seçilmesi de desteklemektedir. Ancak, mum'un verilmemesinde, birleşme için temenni edilen sıkıntısız günlerin sembolü olan şeyi vermekle uğuru kaçırmamak endişesi hâkim görülmektedir.

Nişana İlişkin Seramoni ve Ritler

Nişan genellikle Türkiye Geleneksel toplumlarında "Şerbet içme" seramonisi şeklinde görülür. Bu nedenle çoğu yerde nişana "Şerbet" de denir.

Evlenmenin bu aşamasında, kız evine yollanan nişan "Sele"¹ si içine şeker veya şerbet yapılmak üzere şeker ve kahve konması; nişandan sonra, güveği'ye² damat anası ve babası ve akrabalarına sürahi içinde şerbet yollanması; kadın şerbeti içildiğinde oğlan evinin kız evini bir tepsi baklava ile davet etmesi üzerinde durulmaya değer bir seri ritlerdir. Evlenmenin kesinleştiğini bildiren nişan'da da şeker ve şekerli maddelerin kullanılmasında, eşleri ve aileleri tatlılıkla bağlamak, gençlere saadet temin etmek amacı aranmalıdır.

Bunu, nişan olarak gönderilen hediyeler arasında, iki büyük ekmeğin ve bal veya şekerden yapılmış iki helva tekerleğinin bulunması (Kastamonu) ve nişan hediyesini ya şeker tepsisi ile yanyana veya şekerin üstünde götürülmesi de destekler görülmektedir.

Özellikle, Müslüman Doğuda görülen bu çeşit rit'in kökeninde, kanımca, sempatik büyüye inancı görmemek imkânsızdır: şekerli maddelerdeki tatlılık, eşlere, birleşmeye de geçecektir.

Bölgemizde, nişan'da çoğunlukla 20'lik altın veya beşibirlik ve bazan da ilâveten elmas zîğnet takılır. Bu takılan ve dha ziyade söz kesimini kesinleştiren "Takı"lar arasında, nişan yüzüğü görülürse de, bu tamamen yabancı bir görenektir.

1 "Sele" sepet yerine kullanılır.

2 Bazan, sürahi üstüne "Al kıvrak" örtülür: güveği'ye yollanan sürahi gaz bo anası ve çiçek ile süslenip üzerine ipek mendil (çevre) iğlenilir. Komşulara gönderilen sürahiye takılan mendil ketendir.

Genellikle, Dünya toplumlarının evlenme ritlerinde çok sık uygulanan bazı ritler, taraflar arasındaki birleşmeyi sembolize eder ve daha ziyade evlenme bağına sağlamlaştırmak amacındadır; örneğin, çoğu Hint-Avrupalı topluluklarda ve bir çok ilkelerde gördüğümüz bir rit, “Ellerin birleşmesi”, eşlerin ellerini çeşitli şeylerle, çeşitli şekilde bağlamak gibi. İşte nişan ve evlenme halkalarının da kısmen, en azından, aynı amaçla kullanıldığını kabul etmek gerekir (Westermarck). Evlilik yüzüğünü eski Hindu’lar arasında kullanıldığını ve nişan yüzüğünün de eski Roma’da erkeğin nişanlısına verdiğini biliyoruz. Aynı görenek, Orta çağda ve sonra Hristiyan Avrupa’da devam etmiştir ve çok sonraları eşler arasında “halkaların değiş tokuşu” şeklini almıştır.¹

Bu değiş tokuşun İskandinavya memleketlerinde 17. yüzyılın sonuna kadar görülmemiş olduğu bilinir. Öte yandan, evlilik-nişanlılık yüzüğüne ilişkin boş inançlar da, bu halkanın eşler arasında sembolik bir bağ olarak kabul edildiğini gösterir.

İşte Türkiye geleneksel toplumlarında asla görmediğimiz nişan ve evlilik halkalarının, yaptığım incelemeye göre, Karadeniz bölgesi köylerinde (Bolu, Kastamonu-Ordu, Giresun, Trabzon-Artvin) son 20-25 yıldan beri görülmeye başlanmış olması, bunun şehirden kazanılmış bir görenek olduğunu açıkça göstermektedir. Söz konusu bölgede, bazı nişanlarda (Beşik kertmesi - Çorum)² rastlanılan ve şerbet içmeden sonra görülen kadınlar ve Kadın-hoca tarafından yapılan “Dua” dikkate değer. Çünkü, genellikle, İslâmlık Hukuku, evlenmenin geçerli olması için dinî ritleri gerektirmez (Westermarck).³ Ve İslâmlık gereği olarak yapılan dini seremoni, bunu yapan hocanın takdirine bırakılmıştır. Bu halde, Dünya İslâm topluluklarında dinî ritlerde bir yeknesaklık görülmez.

Burada da İslâmlık gereği olarak yapılan bu rit’i, Karadeniz geleneksel toplumlarında bazı yerlerde nişandan evvel, okuyucu gönderme seremonisinde, bazı yerlerde beşik kertmesinde ve genellikle de kına ve düğünün diğer aşamalarında yalnız sade bir dua şeklinde görüyoruz.

1 Westermarck., aynı eser... Sah. 188.

2 Beşik kertmesi, çocukların beşikte iken yapılan nişanlarıdır.

3 Westermarck., Aynı eser... Sah. 226.

Öte yandan, Türkiye geleneksel toplumlarında evliliği ve özellikle nikâha ilişkin olarak dini yapıda bazı ritlerin yapıldığı bir gerçek ise de bunların temelinde büyüsel inançların yattığı saptanmıştır (S. Ve-yis Örnek).

Nişanda gelinin kaynanasının elini öptüğünde, kaynananın gelin kızın başı üzerine para ve çerez serpmesi ve serpilen şeylerin uğurlu sayıldıkları için kapışılması gerçekten üzerine eğilmeğe değer ritlerdir. Çünkü, nişan gibi, düğün aşamasında gelinin damat evine girerken de uygulandığını gördüğümüz bu rit, Hint-Avrupalılara kadar izlenmiş olup bol zürriyet temin etmek amacıyla olan ritlerden biri olarak görülmektedir.¹ Ancak, diğer dünya toplumlarında düğün aşamasında görülen bu rit'in Karadeniz bölgemizde nişanda (Türkiye'nin diğer bölgelerinde de görülür) görülmesi, bir farklılık olarak kaydedilir. Bu husus, bize belki bu rit'in Türkiye Türk topluluğunda nişan aşamasına sonradan girmiş olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan, Westermarck'ın ifadesine göre, bu çeşit rit'in, münhasıran zürriyeti arttırmak amacı ile yapılan bir rit-ten doğmuş olduğu kabul edilmemelidir. Çünkü, menşee'den itibaren bu konuda farklı motiflerin mevcudiyeti ihtimalini redetmeye neden yoktur. Nitekim, bu çeşit rit'in bol zürriyeti temin etmek kadar saadet veya bolluk veya zenginlik temin etmek vasıtaları oldukları, çoğunlukla, söylenir. Yalnız, Westermarck Müslüman bir topluluk olan Fas'lılarda bu rit'e ilişkin diğer bir inanç kaydetmiştir: gelin başına, üzüm, incir ve hurmalar, gelini damat ailesine tatlı yapmak ve herşeyi tatlı yapmak amacıyla serpilir. Ayrıca, bazı memleketlere gelin başına serpilene şeylerin, gelini kötü etki ve nazardan uzak tutan vasıtaları temsil ettiği söylenir. Bu halde, burada da bu nevi göreneklerin çoğunlukla temizleyici veya koruyucu vasıtalar oldukları kabul edilir.

Westermarck, evliliğe ilişkin ritler üzerinde geniş ölçüde yaptığı karşılaştırmalı incelemelere göre, şu hususu gerçek olarak kabul eder: benzer seremoniler, farklı örneklerde farklı motiflerden çıkmış olsalar bile, belirli bir örnekte aynı seramoni birden fazla maca hizmet edebilir. Burada bizim örneğimizde, söz konusu rit'in kaynana tarafından yapılması da, daha ziyade gelini tatlı yapmak amacına hizmet eden bir vasıta olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Nitekim, Fas örneği bu

¹ Westermarck, aynı eser. sah. 194.

görüşümüzü desteklediği gibi, nişan'a ilişkin diğer seremoni ve rit'ler de destekler görülmektedir. Nişan içinde kullanılan ve gönderilen şeylerin çoğunlukla tatlı şeyler olması (şeker, şerbet, ballı helva, baklava gibi). Gelini karşı tarafa tatlı yapmak amacı ise, diğer bir deyim ile, eşlere saadet getirmek demektir. Bu halde bize göre, Türkiye Geleneksel Toplumlarında söz konusu rit'in en azından iki amaca hizmet ettiği kabul edilebilir; gelini damat ailesine tatlı yapmak ve eşlere saadet temin etmek. Buna karşılık, diğе toplumlarda işaret edilen bir üçüncü amaç, yani bol zürriyeti temin etmek amacı, daha ziyade aynı seremonide hububat tanelerinin de serpilmesi ve gelinin damat evine gelişi hâlinde düşünülmesi gerekir kanısındayız.

Bu rit'e dahil olarak serpilen çerez (kuru meyva) yanısıra ufak paranında saçılması ve halkın bunu kapişması da bir anlam taşımaktadır. H.Z. Koşay'ın bu inanca yüklediği anlam şudur¹: Mes'ut bir adamın (Kaynananın) elinden mesut dakikada ayrılmış para bereket parasıdır. Bu küçük(cüz)parça ise tümün (kül)yerine geçer. Bunu alacak kimsenin parası bereket kazanacaktır. Burada bu yorumda sonuç olarak görülüyor ki, nişana ilişkin seremoni ve rit'ler, eşler arasında tatlılık ve dolayısıyla saadet ve bolluk, bereket temin amacındadırlar.

Öte yandan, ikinci bir seri ritler de, nişan tepsisi içine konan veya hediye olarak gönderilen şeyler arasına ayna, ekmek, kahve gibi şeylerin bırakılmasıdır. Aynanın aydınlığı, dolayısıyla saadeti, ekmek ve kahvenin de bolluğu temin amaçları ile gönderildiğinden şüphe edilmemelidir.

Nişan ile birlikte verilen eğlenceli ziyafet (kadınlara mahsus) de birleşmenin kesinleştiği bir aşamada birleşmenin alenîliğini ilân amacı ile yapılmış olmalıdır. Aynı amaç bütün dünya topluluklarında görülen düğün ziyafetleri için zaten kabul edilmiş bir gerçektir.

Düğüne İlişkin Tören ve Rit'ler

Düğüne Dâvet

Ufak ekmekler göndermek suretiyle düğüne dâvet etmek (okuluk ekmek); "Çuval ağzı" töreninde verilen bir diğer dâvet şeklinde, dâvetli

¹ H. Z. Koşay. Türkiye Türk düğünleri Sah. X Ankara 1945.

kadınların biraz un'u erkek evinde bir çuvala dökmeleri; düğün kararlaştığı gün, oğlan evinden kız evine börek gönderilmesi (buna ekmek değiştirmek denir) düğüne dâvet aşamasına ilişkin seremoni ve ritlerdir. Burada ekmek veya un veya unlu maddelerin dâvet vasıtası olarak kullanılmasında temel gıda maddesi buğday olan toplumların buğdayı bol miktarda bulabilmeleri ve bunun onlar için en önemli ve bereketi temsil eden bir niteliği taşıması düşünülebilir. İşte bu nedenledir ki bu ritlerde buğdaydaki bereketliliğin yeni birleşmeye geçmesini temini amacı düşünülmelidir. Kanımca, bu amacı, daha ileri bir aşamada gelin başına buğday, mısır, kendir tohumu, arpa, pirinç gibi maddelerin saçılması ve bunların bazılarında yapılan ekmek veya gevrek, kek ile gelini karşılamak veya bunları gelin başında ufalamak ritleri de destekler. Çünkü geline uygulanan bu ritler hakkında yapılmış olan çeşitli ritlerden biride bu gibi maddelerin bol zürriyet kadar bolluk ve refahı da temin eden vasıtaları temsil ettiği kabul edilir (Manhard). Buna göre, düğüne davete ilişkin ritlerin, eşlere refah, bolluk temin amacı ile uygulandığını reddetmek imkânsız görünmektedir.

Diğer bir düğüne dâvet şeklinin paket, külâh içinde şeker göndermek suretiyle yapılması da dikkate değer görülür. Burada şekerin bir davet aracı olarak belki sonradan ekmeğin yerini almış olduğu ve yine bu aşamada da birleşmeye tatlılık temin amacı ile hareket edildiği düşünülebilir. Ayrıca, geleneksel toplumlarda, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde büyük ölçüde yer tutan hediye vermek göreneğinin, düğüne dâvet şeklinde de yer aldığı görülür: Karadeniz'in bazı köylerinde¹ yakın akraba, kız tarafı ve komşular, köyün ileri gelenleri birer "hediye" ile düğüne dâvet edilirler ki bunu Türkiye'nin diğer bölgelerinde de görmek mümkündür. Hediye olarak gönderilen maddenin değerce kıymeti, maddî varlık derecesine bağlı olmakla beraber bir nüfuz gösteriş vesilesi olması bakımından anlamlıdır. Ayrıca, bu göreneğin eşlerin taraflarını olduğu kadar akrabalık ve komşuluk bağlarını, bu vesileyle, yeniden sağlamlayan bir vazifesi olduğundan şüphe edilemez.

Çeyiz İle İlgili Ritler

Bu aşamada da uygulanan ritler ilgiye değer görülür. Ağırılık² adı verilen çeyiz'in kız evinden oğlan evine gönderilirken en önde aynanın

¹ Giresun'un Hamidiye köyü.

² Bölgenin bazı kısımlarında (Trabzon) ağırılık, oğlan tarafından hazırlanan çeyiz'e (gelinin bazı akrabalarının giyeceği eşya vs.) denir. Aynı bölgede ağırılık, oğlan evinin hazırladığı mücevhere de denir (Giresun).

bulunması, çeyiz yayanlara oğlan tarafının verdiği ziyafet, hazırlanmış olan gelin karyolası üzerinden bir uğur işareti olarak güveğin akrabası olan bir oğlan çocuğunun yuvarlanması ritleri ve pratikleri üzerinde durulacak etnolojik-folklorik olaylardır.

Okuyucu gönderme seremonisinde nişan tepsisi içinde yollanan eşyalar arasında görülen ayna, burada da görülmektedir. Aynanın birleşmeye aydınlık getirmesi amacının, bu rit ile de desteklendiği kanısındayım. Ziyafet ise, düğünün her aşamasında her vesile ile uygulanan ve birleşmenin alenîliğini destekleyen bir unsurdur (ileri kültürlerde ve ilkelerde).

Gelin karyolası veya yatağı üzerinde oğlan çocuğunun yuvarlanması, özellikle üzerinde durulacak bir rit çeşididir. Bu rit'in bazen bir aylık çocuğu, güveği kapısı önüne ata binmiş olarak gelmiş olan gelinin atının boynu üstünden üç sefer geçirmek veya at üzerindeki gelinin kucağına vermek veya atın terkisine bindirmek veya bazan zifaf odasında köşede dikilen gelinin kucağına vermek¹ şekillerinde uygulandığı görülür. Bütün bu durumlarda amacın aynı olduğundan şüphe edilmemelidir: amaç, gelini doğurgan ve erkek çocuk anası yapmaktır. Nitekim bunu, bütün veya bir çok Slav memleketlerinde geline bir oğlan çocuğun verilmesi veya dizi üzerine oturtulması şeklinde görmek mümkündür. Söz konusu rit veya göreneğin, eski (ilk) Hint-Avrupa ritlerinden olması muhtemeldir denir. Eski Hindistan'da gelinin yeni evine girişinde, erkek zürriyet versin diye eline küçük bir oğlan çocuğu verilir.² Öte yandan, İsveç'te (bazı kısımlarında) gelin düğün gününden bir gece evveli, oğlan bebekle birlikte uyur: (bu ilk çocuğun oğlan olmasını sağlamak amacıyla yapılır.)

Aynı rit'in Karadeniz bölgesi köylerinde, bunlardan farklı olarak, çeyiz yayma aşamasında görülmesi dikkate değer. Çünkü, aynı rit'in Karadenizde ve başka bölgelerimizdeki köy toplumlarında, gelinin damat evine gelirken veya zifaf yatağına yatmadan biraz önce uygulandığı görülür. Dünya insan topluluklarının büyük çoğunluğunda bu rit'in çeyiz aşamasında görülmesi buraya bu göreneğin sonradan girmiş olması ihtimalini düşündürmektedir.

1 Kastamonu-Boğazkaya köyünde gelin kucağına verilen çocuk, ilk çocuğunun kız veya erkek istemesine göre ya kız veya oğlandır.

2 Westermarck aynı eseri sha. 193.

Günlere İlişkin Seremoni ve Ritler

Bir hafta süren düğün haftasının özelliği vardır: genellikle, günlere bile özel adlar verilir. Keşkek günü, güleş günü¹, hak günü, semet günü gibi². Burada gittikçe geleneksel düğün günlerinin kısalması ve değişmesinde, resmî tatil gününün pazara geçmesinin ve şehir görgüsünün payı büyüktür. Bir hafta süren düğünlerde, ilk günü delikanlılar, kız ve erkek evine odun taşırlar. Bunlar dâvetlilerin düğün hediyesidir.

Salı, genellikle keşkek günüdür. Köyün meydanındaki büyük dibek (büyük taş havan) de davulun temposuna uyularak kalın iri tokmakla keşkek dövülür. O günü civar köylerden gelen misafirler için köy meydanındaki yakılan ateş dikkate değer. Davulcunun gelen misafiri ateş yanına getirmesi gerekir. Akşam yemeğinden sonra ateş etrafında köy halkı geniş bir daire halinde toplanır: elleri zilli bir köçek bölge sine göre yerli oyunlar oynar.³ Misafirlerin ateş etrafına getirilmesi ve oyunların ateş etrafında yapılması, ateşe verilen kutsal önemi ve onun temizleyici niteliğini yansıtır: ateşe saygı şamanlığın bir değeridir. Ayrıca bunun temizleyici vasfına inanç hem Şamanlık hem İslâmlık geleneklerinde görülür. Buna göre, misafirlerin ateş yanına getirilmesinde, düğün yerini ve insanlarını, misafirlerin getirmeleri muhtemel olan kötü ruhlardan korumak amacı görülmelidir. Bu halde ateşin burada bir temizlenme ritüeli olarak kullanıldığı açıktır. Nitekim dünya evlenmelerinin çeşitli aşamalarında kullanıldığı görülen ateşin tıpkı su gibi temizleyici niteliği çeşit örneklerle gösterilmiş ve kabul edilmiştir (Westermarck). Ayrıca, kötü ruhları uzaklaştırmak amacının, burada gürültülü müzikte de aramalıdır (Rusya, Fas'ta görüldüğü gibi). Bölgemizde gelinin damat evine gelişinde sık sık uygulanan temizlenme (Purification) seremonilerinden biri olarak görülen "gürültülü müzik" bu aşamadan çok daha evvel ve her fırsatta uygulanan bir ritüeldir.

Salı gecesine, bölgemizin bazı yerlerinde ve düğünün çarşamba günü başlaması hâlinde "Sağdıç gecesi" de denir. Bu gecede oynanan

1 Güreş günü.

2 Ethem Faik, Cide'de düğün âdetleri. H. B. H. Cilt: 3 Say: 28, 1933.

3 Bu oyun, Cide civarı için çifte telli vesepetçi oyunlarıdır. Bu arada yüzük, bebek oyunu ve Karagöz'ün iptidai ve pratik bir şekli oynanır.

oyunlar yanısıra “Helosa” yapılır.¹ Bu, sağdıç ve kayınanayı altı okka yapmaktır: iki kişi ellerini birbirine bağlayarak elleri üstüne kayınana ve sağdıçı oturtup sallarlar. Çarşamba günü, genellikle, güreş yapıldığı için “Güleş günü” denir. Aynı gün güreşten sonra, imam tarafından güveğiye kına yakılır. Aynı gün akşamı, gelinin ellerine mumlarla ortaya getirilmesi ve üzerinde çeşitli renkteki mumların yakıldığı bir tepsinin gelin başı üzerinde ilâhilerle döndürülmesi (Sini çevirmesi); seyircilerin mumları uğur işareti olarak kapışması üzerinde durulmaya değer ritlerdir. Burada da, ateş’in kötü etkileri uzaklaştırmak vasıtalarından biri olarak kullanıldığını kabul etmek gerekir. Şöyleki, yanmış mumlarla yapılan bu ritler boş inançlara dayanan ritler olmalıdır: bu tür inançlara göre, ruhlar karanlığı sever, ışıktan korkarlar.

Nitekim, eski Roma - Yunanistan ve İskandinav memleketlerinde² düğünlerde yakılan meş’alelerin, gelini yeni evine götürürken kötü tesirleri uzak tutmaya yaradığına inanılırdı. Aynı şeyi, Türk düğünlerinde damat eve getirilirken, kınada davetliler kız evine getirilirken görülür. Hele Hindu düğünlerinde ışıkları (hatta diğer objeleri) gelin ve damadın başı etrafında döndürmek, kötü ruhlardan korumak için yapılır. Yalnız, düğünlerde ateş kötü ruhları korkuttuğu için değil, yaktığı için de kullanılır (Westermarck).

Haftalık düğünlerde pazartesi gecesi oğlan evinde helva yapılması ve bunun üzerine dâvetliler tarafından para konması³ bir diğer çeşit rittir. Burada, helvanın düğüne ilk gününden itibaren tatlılık getirmesi isteği ve inancı açıktır.

Düğüne başlamayı işaret eden seremoni ve ritler

Burada bu çeşit bir seri ritleri ayırt etmek mümkündür.

- 1- Perşembe günü kız babasının, cuma günü oğlan babasının pilâv ziyafeti vermesi (Sinop ve çevresi). (Bu gece bir nevi düğün öncesi cümbüşüdür)⁴

1 Safranbolu civarında.

2 Troels -Lund'un gözlemine göre.

3 Biriken paralar, o gece eğlencesinin sarfiyatını karşılar.

4 Bu gece, “Kelle güreşi” denen güreş yapılır.

- 2- Davul, zurna sesi ile düğüne başlandığının ilân edilmesi (Havza köyleri)
- 3- Köy erkeklerine bir akşam yemeğinin verilmesi. (Çorum)
- 4- Bir çok yerlerde gelin hamamı ile düğünün başlaması. (Trabzon, Giresun gibi şehirlerde)
- 5- Davulcu, zurnacı ve köçeklerin oğlan evinde çalma ve oynaması ile.

Burada, ziyafet, özellikle pilâv ziyafeti, davul zurna çalmak ve gelin hamamı, düğüne başlandığını gösteren işaretlerdir.

Ziyafet, hemen çoğu insan topluluklarında görülen ve birleşmenin aleniliğini gösteren bir rittir: burada, misafirler birleşme seremonilerine, bu aşamadan itibaren şahit olarak kabul edilirler. Ziyafet, ayrıca, eşlerin taraflarını bir araya getirerek başlangıçtan itibaren dostluk bağlarını kurar ve kuvvetlendirir: hele ziyafetin toplumsal önemi, ileri kültürlerde olduğu kadar geleneksel kültürlerde de büyüktür; Çünkü, geleneksel toplumlarda düğün, değil iki tarafın ailelerini, bütün köy toplumunu ilgilendiren bir olaydır. Davul zurna çalmak, köçek oynatmak Türkiye geleneksel toplumlarında ve hatta Orta doğu memleketlerinde¹ yeni birleşmeyi kutlamakta neşeyi temin amacı kadar yeni bir duruma giren güveği ve gelinin bir geçiş ritisi² olan düğüne başlanmasını işaret eder. Şehirlerde bu geçiş ritine gelin hamamı ile başlandığı görülmektedir ki bu durum dikkate değer. Burada düğünden evvel gelen bir çeşit seremonilerin (Açış ritleri) ve keşkek, güreş günleri ve sağdıça ilişkin ritlerin unutulmuş olduğu görülür: çünkü, bunlar şehir hayatı için külfet ve zaman kaybını gerektirmektedir. Şehirlerde seremoninin daha esaslı bir aşaması olan "Gelin hamamı" ile işe başlanmaktadır.

Misafir Karşılama İle İlgili Ritler

Misafirlerin geldiğini işaret etmek ve karşılamak üzere silah atılması (çifte, tabanca) ve davulcunun her silahta misafirleri karşılaması ve düğün evine götürmesi: köy meydanında yakılan ateş etrafında "Sin sin" oynanması (Havza); kınaya dâvetli misafirlerin silah atarak gelmeleri de dikkate değer ritler topluluğudur. Burada her vesi-

1 Bu her toplumda kendine mahus geleneksel müzik aletleri ile yapılır.

2 Van Gennep, düğün'ü "Geçiş rit'i" olarak nitelendirir.

lede silah atılması, önemle yorumlanmaya muhtaç bir seremoni ve rittir. Silah atmak, Avrupa düğünlerinde sık sık görülen bir rittir. Bazan özellikle bunun kötü ruhları defettiği ifade edilir. Avrupa'da, düğün gecesinden evvelki gecelerde kilise yakınında çok silah atılır ve gürültü yapılır. Fas'ta gelin yeni evine gelirken, gelin atının önünden sık sık silah atılır. Bütün bu örnekler silâh atmanın koruyucu ve temizleyici özelliğini açıklar (Westermarck). Örneğimizde, misafirlerin gelirken silah atmaları ve davulcu tarafından silah ile karşılanmaları, bir haber verme anlamını taşıdığı kadar gelenleri kötü ruhlardan koruyucu ve temizleyici amaçları da açıktır.

Gelin Hamamına İlişkin Seremoni ve Ritler

Gelin hamamı düğün göreneklerinde önemli ve devamlı bir olay olarak yer etmiştir.

İslâmlar arasında geniş ölçüde yaygın bir görenek, gelin ve damadın buluşmadan evvel hamam yapmalarıdır. Eski ve modern Hindular arasında ve diğer Hint-Avrupalı insan toplulukları arasında düğün için, halâ ve eskiden yapılan esaslı bir hazırlık, gelinin ve çok defa damadın banyo yapmasıdır. Eski Yunanistan'da her iki eşin, modern Yunanistan'da ise gelinin hamamı halâ evlenme seremonisinin bir parçasıdır. Bazı toplumlarda¹ ise düğünden bir gün evveli gelinin veya damadın "Ayak yıkama" seremonisi vardır (Westermarck)².

Şüphesiz gelin ve güveğinin yıkanması hakkında boş inançlardan başka nedenler de olabilir. Ancak, işin seremoni şeklinde yapılması bu ritlerdeki temizlenme (Purification) amacını göstermektedir. Nitekim düğün ile ilgili olarak çok sık görülen diğer su seremonilerinde de aynı amaç görülür: gelinin damat evine gelişinde eline su verilmesi veya üzerine su serpilmesi gibi.. Söz konusu geleneksel toplumlarımızda da gelinin eline ibrik ile su verilmesi gibi...

Bugünde erkek tarafının kız tarafına sabun göndermesi³ ve davetlilere sabun dağıtılması; gelin hamamına alay halinde önde davul çalarak gidilmesi; alay içinde gelinin tanınması için üzerine "Pullu kıv-

1 Cromatry'de. (Kuzey İskoçya'da bir yöre).

2 Cromatry'de bu seremonide suya para'da konur.

3 Lâdik-Samsun.

rak” örtülmesi; aynı olayda kadınların elleri göğüsleri üzerine kenetlenmiş olması ve dönüşte köy sokaklarından dolaşarak dönülmesi hep bu aşamada uygulanan ritlerdir. Bunlardan başka, hamamda şerbet ikram edilmesi; gelinin baştan ve yıkandıktan sonra şadırvan etrafında üç defa dolaştırılması; gelin başına kayınananın para serpmesi¹; kadınların mâni ve türkü söylemeleri ve bazı yerlerde gelin yıkandıktan sonra “Baş çatma” seremonisinin yapılması gibi seremoni ve ritler gerçekten dikkate değer ritlerdir.

Sabun dağıtmak burada davetlilere ikram yerine geçmektedir. Davul çalınması, alay başında bir öncü - haberci durumundadır. Geline “pullu kıvrak” takılarak, alayın Gelin hamamı’na mahsus olduğunu ve gelini işaretlemek için olduğu kadar gelin-kızı kötü etkilerden korumak amacı ile yapılmış olduğu düşünülebilir. Çünkü, düğünün diğer aşamalarında da rastladığımız bu örtme işinin diğer bir çok toplumlarda kötü ruhların etkilerinden ve nazardan korunmak amacı ile yapılmakta olduğu kabul edilmiştir (Westermarck)². Yine burada, hamam vesilesiyle şerbet içilmesi düğünün bu aşamasına da, atlılık katarak, gelini tatlı göstermek ve eşlerin ailelerini birbirine tatlılıkla bağlamak için yapılmış olmalıdır.

Gelinin başına para serpilmesinin, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, bolluk, bereket sağlamak amacı ile yapıldığı düşünülmelidir. Hamam dönüşü köy sokaklarında dolaşarak dönülmesi dikkati çekmelidir. Çünkü, gezdirme bizzat başlıbaşına, kötü etkilere karşı koruyucu olarak kabul edilmelidir. Bu gezdirme, o mevkiin sakinlerini korumayada yarayabilir: içeri girmek üzere olan şahıstan (burada gelindir) gelecek etkilerin etrafına saçılmasına ve keza bunların yabancı bir yere girmek tehlikesini bertaraf ederek, kötülük saçana karşı koruyabilir. Öte yandan, gezilen yer ve obje’nin de temizleyici yapısı vardır; bir çok Avrupa memleketlerinde³ ve Hindistan’da, gelin yeni evine geldiğinde ocak ateşinin etrafında üç defa döndürülmesi gibi. Keza eski Roma’da eşlerin, kurban yapılan mihrab etrafında dolaştırılması gibi. Bu söz konusu ritler “Aggregation” ritleri olarak nitelendirilmişti. Westermarck’a göre, bunlar her ne kadar temizlenme amacına yarayan ateş ritlerine

1 Bolu.

2 Westermarck. aynı eser.... Sah.. 212.

3 Almanya’da gelin güveği veya anası tarafından “Ateş” etrafında üç defa dolaştırılırdı.

çok benzer görünürse de, bunları temizleyici ritlerden ayırt etmek gerekir. Çünkü, bizim örneğimizde görüldüğü gibi gezdirme daima ocak etrafında olmaz. Hristiyanlarda kilise etrafında (Güney İslavları v.s.) ve Müslümanlarda da cami etrafında (Fas, Türkiye Türk toplumları) dolaştırılır. Dr. Winternitz'e göre, kilise etrafını gezdirme, gelini kurban yapılan yerdeki ateş etrafında dolaştırmak göreneğinin kalıntısı olmalıdır. Halbuki bu rit'in en eski olması ve bir çok Hind - Avrupa insan topluluklarında görülmesi, Westermarck'ın fikrini destekler: yani mukaddes bir mevkiin etrafında gezmek, "Cathartic" veya koruyucu bir rit görünüşüne sahiptir. Nitekim, bizim örneğimizde de gezdirme rit'inin kötü etkilere karşı koruyucu olduğu kabul edilebilir. Ancak, bütün diğer örneklerde (Avrupa, Hindistan memleketleri) gelin kızın damat evine gelirken uygulanan bu rit'in burada gelin hamamı aşamasında ve gelinin hem şadırvan etrafında döndürülmesi hem eve dönüşünde görülmesi dikkate değer. Kanımca, şadırvan etrafında dönme, kurban yapılan yerdeki ateş etrafında dolaştırmak göreneğinin kalıntısı olarak dikkate alınabilir; bu rit'in çok eski olması ve bir çok Hind-Avrupalılarda görülmesi bunu destekler.

Bölgemizde, baş çatma seremonisinde, gelin başı sarılırken ilâhiler okunması; şadırvan etrafında dolaştırılırken ilâhiler okunması; gelin ve damat ayrı ayrı yıkanırken ilâhilerle yıkanmaları ve gelinin şadırvan etrafında ilâhilerle döndürülmesi ayrıca yorumlanacak hususlardır. Burada ilahiler bu aşamada her vesilede sokulmak suretiyle, yıkanmaya sonradan dini bir rit yapısını kazandırmış görünmektedir.

Bölgemizde bazı yerlerde hamam dönüşü kızın evin bir odasına kapatıp türkülerle ağlatmanın da anlamı olabilir. Westermarck'a göre, gelin ve güveği uğursuzluklardan sadece olumlu ritlerle değil, türlü çeşit perhizler ile de uzaklaştırılır. Gelin ve güveği'yi diğer insanlara bir tehlike kaynağı durumunda buldukları için, çok fazla ihtiyatlı olmalı ve mümkün olduğu kadar az şey yapmalıdırlar. Bazı örneklerde görüldüğü gibi bunlara etrafa bakma yasağının yüklenmiş olması; gelin ve güveğinin aleni olarak yeme ve içmelerini, çok yemelerini, bazı yemekleri yemelerini veya tamamen yemek yemelerini engelleyen tabular gibi¹. İşte bizim bu örneğimizde de, gelin-gızın hamam dönüşü odaya kapatılması ve onun ağlatılması bu nev'i bir tabu olabilir

¹ Westermarck... Aynı eser... Sah. 218.

düşüncesindeyim. Ayrıca, bir çok toplumlarda görüldüğü gibi, bölgemizde de gelinin sükût'a zorlanması (damat evine gelişinde odanın bir köşesinde oturtulup düğün boyunca konuşturulmaması), güveği'nin yüksek sesle konuşmasını engellemek, bir çeşit olumsuz ritler olarak kabul edilmeli kanısındayım. Şüphesiz, gelin ve güveği'ye yüklenen yasaklar esas itibariyle boş inançlar korkusundan doğmuş olmalıdır (Westermarck).

Kına Yakma İle İlgili Ritler

Oğlan evinden gönderilen helva ile kına'ya davetin yapılması; davetlilerin meş'aleler ve mumlar yanmış olarak çalgı ve havai fişeklerle kız evine gitmeleri, güveği kınasında da çıra ve meş'alelerin yanması ve çeşitli oyunların yapılması kına kıyafeti olarak, gelin kızın yüzüne gümüş tellerle süslenmiş duvak konması¹; kına yakılırken çoğu yerde gelinin yüzünün Kibleye dönük olarak oturtulması, kına merasiminde nişanlı gelinlerin başından kaynanalarının para serpmeleri bu aşamada uygulanan ritlerdir. Bazı yerlerde başlı başına dikkate değer bir seremoni olarak "Pala örtme seremonisi" yapılır: sâdiç eline aldığı beyaz bir örtüyü odada yanyana oturan kızların başına üç defa örter. Kızlar bunu her üç defada da açtıktan sonra, sâdiç bu örtüyü gelin kızın beline dolar. Ayrıca, kına esnasında usta kadının, sonradan güveği evinin kesesinin dibine bereket parası olarak dikilecek parayı kızın avucuna zorla basıp üzerine kına koyması²; kına'nın ilâhilerle yakılması ve sonunda çerez yenmesi de dikkate değer ritlerdir.

Bazan hamam sonu ağlatılan kızın kınada özellikle ağlatılması (kızın yapmacıktan ağlaması) ve kınada gelin kızın başına paralar serpilmesi ritleri bu aşamada uygulanır.

Kınayı yakan kadının çoğunlukla akrabadan ve başından tek nikâh geçmiş kimse olması ve kına topluluğuna başından iki nikâh geçmiş kimsenin giremeyişi, üzerinde durulmaya değer hususlardır.

Burada da dâvetin bir tatlı madde ile yapılmasında, çalışmanın başında yaptığımız açıklamada görülmüş olduğu üzere, düğünün her

1 Evvelce gelin kızın yüzüne ay yıldız şeklinde "Telli varak" konurdu; buna yazma denirdi. (Bolu)

2 Gelinin avucuna kına içine konan bir para'nın altın, gümüş veya yüksek değerde olması, geline verilen önemi, sevgiyi gösterir.

aşamasında her vesile ile birleşmeye getirilmek istenen tatlılık ve bahtlılığı sağlamak amacı açıktır.

Öteyandan, gerek alay hâlinde dâvetlilerin kız evine gelirken ellerinde tuttukları meş'aleler ve gerekse güveği kınasındaki çıra ve meş'aleler, tıpkı dünya insan topluluklarının çoğunda gelinin yeni evine meş'alelerle götürülmesi örneklerindeki gibi¹ düğünleri kötü etkilerden uzak tutma vasıtalarıdır. Evvelce de "Yakılan mumlar" nedeni ile değindiğimiz gibi, bütün bunların amaçları kınayı yakınacak olan alayı ve evlenecek eşleri (ayrı ayrı) karanlığa ait olan kuvvetlerden uzak tutmaktır. Bu halde, burada bunları koruyucu (Cathartic) ritler sınıfına dahil etmek gerekir. Köy toplumlarında düğünler köy hayatında örgütlenmiş eğlenceler için bir fırsattır ve düğün sadece evinin değil köyün düğünüdür. İşte bu nedendir ki düğünün çoğu aşamalarında olduğu gibi kınada da neşe hislerini ifade eden ritler görülür. Çalgı ve çengi, çeşitli yerli danslar gibi bu çeşit ritler, dünyanın bir çok yerlerindeki düğün ziyafetlerinde her zaman görülen özelliklerdir. (Bazı yerlerde bu grup ritlere, misafirlerin çoğunlukla teslim oldukları "cinsi serbestiyet veya hoşgörülük" de dahildir.)

Kınada gelin kızın yüzüne örtülen duvak'a gelince, bu, çoğu dünya düğünlerinde gelin alma ve dini merasimde ve gelinin damat evine gelmesi aşamalarında görülür. Ancak, çoğunlukla ve olağan üstü derecede uygulanan ve özellikle gelini kına ile boyama şeklinde görülen bu kına yakma rit'i Hristiyan'larda görülmemektedir. Ancak, tıpkı gelin alma ve diğer aşamalarda olduğu gibi, gelin-kıza kınada duvak konmasının temel nedeni, bütün örneklerde, gelini korumak ve özellikle nazara karşı korumak olmalıdır. Avrupa'da, genel olarak, kına'dan sonraki aşamada görülen gelinin peçe ile örtülmesi hâli genesis'e bağlanır. Eski Roma'lılar da bu göreneğe önem vermiştir. Ancak, kanımca, her örnekde de birinci yorumu dikkate almak daha akla yakın olmalıdır. Çünkü, gelin ve hatta güveği korumak için yapılan çeşitli ihtimamlar bunu kabul ettirecek niteliktedir. Örneğin, gelini dış etki ve kötü nazara karşı korumak için etken bir usul olarak, onun damat evine götürürken "sandık içine konması" (Fas)² ve daha nice koruma şekilleri hep sözünü ettiğim amacı destekler görünmektedir. Ayrıca,

1 Eski Roma ve Yunanistan..

2 Westermarck..... aynı eser. sah. 208

Alexandır H. Krappe'de¹, evliliğe ilişkin rit ve seremonilerin kökeninde gösterdiği iki çeşit korku'dan ikincisi olan, görünmeyen kuvvetlerin düğün vesilesi ile eşleri korkuttuğunu ifade ederken gelin duvağının giyeni nazardan korumak amacı ile kullanıldığını işaret eder². Ancak, biz burada, diğer toplumlardan farklı olarak, kınada da gördüğümüz aynı rit'in aynı amaç ile kullanıldığını kabul etmek gereğini işaret ediyoruz. Kına yakma seremonisine gelince, Westermarck'ın Fas'ta yaptığı incelemeleri de dikkate alarak yaptığı bir yorumu hatırlamak gerekir. Ona göre, düğünlerde koruyucu veya cathartic ritler olarak uygulananların en önemlisi gelin ile güveği'yi kına ile boyamaktır.³ Adı geçen araştırmacının Fas'ta saptadığı kına şekilleri aynen bizim Karadeniz köy toplumlarında da görülür. Yalnız, Fas'ta daha geniş ölçüde (nadiren dizden aşağı bacaklar, ön kollara, yüze) uygulanan kına, bizim örneklerimizde, el parmaklarına, bileğe, avuca, saç'a ve ayak topukları ve parmaklarına konur. Damadın parmaklarına, avucuna ve çoğunlukla sağ elinin küçük parmağına sürülür.

Türkiye Karadeniz geleneksel toplumlarında Kına'nın, eşleri birbirine sevgili yapmak amacı ile yapıldığı söylenir. Bu da akla uygun bir yorum şekli görünürse de kına sürmenin koruyucu bir rit olduğunu red etmeye bir neden de yoktur. Bu halde burada Westermarck'ın yorumunu paylaştığım açıktır. Ancak, bu amacın yanı sıra eşleri birbirine sevgili yapmak amacı da kabule şayandır. Bundan başka, kınanın temizleyici (Purification) bir rit şekli olarak uygulandığı da söylenmiştir. Şöyle ki bu amaç ile, Fas'ta kınanın, gelin damat evine geldiğinde koruyucu bir rit olarak serpilerek veya verilen maddeler (su, süt gibi) arasında bulunduğu söylenir.⁴

Kına'da söz konusu bölgemizin çoğu yerinde, gelin-kızın yüzünün kible'ye dönük olarak oturtulması özellikle üzerinde durulmaya değer. Bu türlü oturuş, bölgemizde gelinin damat evinde yüzü bir köşeye duvara dönük ve (bazen perde arkasında)⁵ şekilde veya ayakta

1 E. S. Hartland'e dayanarak. E. S. Hartland, *Ritual and Belief*, London 1944 Sah. 266

2 Alexander H. Krappe

3 Burada "Mısır kınası" ile boyamak göreneği de vardır.

4 Westermarck aynı eser. Sah. 202.

5 G. Richard'a göre, Kırgızlarda, gelin üç gün bir perde arkasında kalır. Çünkü kız koca evinde yeni ilâhlarla temas eder.

bekletilme hâlinde görülür. Avrupa topluluklarında hiç görülmeyen bu görenek'e karşılık, gelinin süslenmiş olarak oda içinde yüzü duvara çevrilmiş olarak bekletilmesi hâli Yakut'larda görülür¹. Burada yorum'a muhtaç olan şey, aynı oturuş'un kına aşamasında da fakat kıbleye dönük şekilde görülmesidir. Kible ile birlikte İslâmi etkiyi hatırlamamak imkânsızdır. Bize göre, bu tür oturuş motifi İslâmlığın etkisi olarak sonradan kına aşamasına girmiş ve sadece İslâm toplumlarında görülen bir özellik olabilir. Bununla beraber, bu hususta daha etraflı bir incelemeyi beklemek gerekecektir.

Nişanda, oynayan nişanlı kızın başından, kına'da oynayan kızların başından ve gelin hamamında da gelin başından ufak para serpilmesi gerçekten üzerinde durulmaya değer bir rittir. Para serpme konusunda bu incelememizin başında işaret ettiğimiz yorumu hatırlamak gerekir.

Bu aşamada bazı bölgelerde (Bolu) görülen "Pala örtme" seremonisi dikkate değer. Ş. A. Koçak² bu tören'in genç kıza yeni evlilik hayatında gerekli bilgileri vermek ve ana, baba ve büyüklerinin öğütlerini dinlemesi için tertip edilmiş olduğunu söyler. Ancak, bu açıklama şekli doyurucu değildir. Bize göre, bu tören, Sempatik maji esasına göre, örtüyü açarak evlenmemiş genç kızların sanki kısmetini açmak ve sonrada aynı örtüyü gelin - kızın beline dolamak yolu ile kısmetini bağlamak inancı ile yapılmaktadır.

Kına'nın ilâhilerle yakılması da dikkate değer: bu kısımda bir İslâmlık rit'i olarak nitelendirilmelidir. Hele kınanın olağanüstü derecede İslâm toplumlarında uygulandığı düşünülürse bu rit'in dinî yapısı açıktır.

Kınada gelin-kızın avucuna zorla, bereket parası kabul edilen bir paranın konup üzerine kına konmasında yorum'a muhtaç bir rit'tir. Gelin eline, onun mes'ut anında konmuş olan bu para sonradan güveği evi kesesi dibine bereket parası olarak konacaktır. Mesut insandan saadetin bulaştığı bir eşyadan, kurulan yeni evin kesesine berekette geçecektir.

1 Hayri Telek ve Halit Niyazi, Eski adetlerimizde nişan ve eski Türk düğünleri, T. Taşpınar.

2 M. Nuri Erensoz. Bolu'da düğün âdetleri. H. B. H. C. IX. sayı. 108 1940. sah. 292-297.

Kanımca, paraya ilişkin olarak yazımızın başında verdiğimiz yorum aynen burada da kabul edilmelidir. Para genellikle, bir çok memleketlerde gelin ve güveği ayakkabılarına konur: bu, İskandinav köylüleri arasında da görülen genel bir pratiktir; bunun fakirliğe mani olduğu veya servet getirdiği düşünülürse de, bunun kötü nazara karşı bir koruma vasıtası olarak kabul edildiği örnekler de vardır.¹ Ancak söz konusu bol örneklerde paranın servet getirdiği amacı gösterildiği gibi, diğer düğün aşamalarında da para daima aynı amaçla kullanıldığına göre, bizim kına örneğimizde de bu paraya ilişkin rit'inde servet, bolluk getirme amacı ile uygulandığı red edilmemelidir. Burada da sempatik büyüye dayanan bir inancı görmek mümkündür. Yalnız para serpmen'in ayrıca, kötü nazara karşı koruyucu bir amacı da kabul edildiğine göre, bu ikinci özelliği belki sonradan kazandığı bir nitelik olmalıdır.

Gelin-kızın hamam sonunda olduğu gibi, kına'da ve hattâ ana evinden ayrılırken ağlaması ve özellikle ağlatılması dikkate değer görülür. Gelin kızın ağlamasının istenmesi belki biraz garip bir rit olarak görülebilir. Her ne kadar her uygulanan rit'in kökeninde daima bir anlam aramak gereği yoksa da (Westermarck), burada kanımca bir anlam görülebilir; bu, kız oğlan kız olan gelinin evlenme yolu ile verilmesine karşı olduğu hissini vermek üzere bir isteksizliğin ve en hafif derecesi ile bir direnmenin seremoniyel bir ifadesi olabilir. Buna göre, bu rit'in, bir ayrılış riti yapısında olduğu kabul edilmelidir. Ayrıca, bunu İslamî doğulu toplumların dışında hiç bir yerde görmemekteyiz.

Kanımca, kına yakan kimse başından tek bir nikâh geçmiş ve keza bu seremoniye katılanların iki nikâh görmemiş olması gereği, olumsuz yapıda bir rit'tir. Bu yasak ile, yeni kurulan eşlerin birleşmesinin devamlılığını sağlamak amacı açıktır. Evvelce, geleneksel toplumlarımızda resmi nikâhtan evvel, dini nikahtan başkası yapılmadığına göre, bu rit'in daha ziyade İslâmlığın getirdiği bir yasak olabileceği düşünülmemelidir kanısındayım.

Gelin Alma Töreni ve Ritler

Bölgemizde, gelin alma gününe "Hak alma günü" veya "Gelin göçürme günü" denir. Bu olay'a verilen iki isim de anlam taşır kanısındayım. "Hak alma" adına Türkiye'nin diğer bölgelerinde de rast-

1 Westermarck..... Sah. 216.

lamaktayız. Türkiye insan topluluklarının büyük çoğunluğunun orta Asya Türk'lerinden kopmuş boy'lar halinde Anadolu'ya gelmiş oldukları hatırlanırsa, "Hak alma günü" adı kendiliğinden açıklanacaktır. Boy hayatını yaşayan toplumlarda nikâh hakkı babanıdır: nitekim Kırgız'lar, Başkurt ve diğer Asya Türk boylarında İslâmlıktan evvel durum böyle idi. Ancak, İslâmlıktan sonradır ki nikâh hakkı din'e geçmiştir. İşte boy hayatında görülen "kalın"¹ olarak verilen şey'de, "Babanın kız üzerindeki velilik hakkı" olmalıdır. Ogünlerden kalan bir göreneğin kalıntısı olarak, söz konusu bölgemizde, gelin-kızın koca evine gitmesi ile koca, baba hakkını kendi üzerine devralmaktadır. Bu nedendir ki, bu deviralma günü olan gelin alma gününe "Hak alma günü" denmiş olmalıdır.

"Gelin göçürme günü" adı ise, gelin alma olayının açık olarak diğer bir ifadesidir.

Güveği'ye Yapılan Seremoni ve Ritler

Güveği'nin, başka köyden olması halinde seymen alayı veya düğün alayının ortasında ve silah sesleri arasında köye girmesi veya güveğin aynı köyden olması halinde düğün evine silah sesleri arasında getirilmesi de dikkate değer bir rit'tir. Çünkü, silah atmak, Avrupa'da düğünlerde sık sık görülen bir pratiktir. İngiltere'de bazı yerlerde gelin alayı Kiliseye kadar silahlı erkekler tarafından silahlar atılarak götürülür. Keza, Avrupa'da, kilise yolunda düğün gecesinden evvelki gecelerde de çok silah atılır ve gürültü yapılır (Westermarck). Bölgemizde silah atma halini, yalnız damat değil gelinin getirilişi halinde de görürüz. Keza bu rit'i çeşitli vesilelerle (düğüne başlama, misafir karşılama, güreş günü, kına gecesi) görürüz. Sık sık silah atmanın, düğünün yapıldığı yerden kötü etkileri, uğursuzlukları uzaklaştırmak amacı ile yapıldığı, çoğu kez bunu uygulayan toplumlarca ifade edilmiştir. Buna göre sık sık silah atmak koruyucu ve temizlenme (Purification) ritleri arasında dikkate alınmalıdır. Çünkü, bütün bu örneklerde silah atmanın bu niteliği açıktır. Bazı örneklerde bu amaç iledir ki, gelin eve gelirken, geline yakın olan mesafeden uzağa doğru silah atılır ki, ge-

¹ Türk boylarında "Kalın", "Kalıng" ve "Kurum" adı altında verilen ağırlık İslâm etkisi girdikten sonra değişmiş ve "Mihir" ve "Ağırlık" şeklini (adım) almıştır; bundan sonra da Kalın'ın anlamı değişmiştir. (Hayri Telek-Halit Niyazi.)

lin silahın dumanı içinde gizlenmiş olabilsin. Nitekim, aynı amaç ile, gelinin gireceği odanın içinde de (Anadolu Çerkezlerinde) silah atılır.

Öte yandan, silah atışlarının yanısıra yapılan gürültülü müzik (bizim örnekte davul, zurna, başka toplumlarda kendi yerli müzik aletleri ile) ve korkunç gürültülerin de aynı, koruyucu amaca sahip evlenme ritleri oldukları kabul edilir (Westermarck). Fas'da olduğu gibi bölgemizde de, gelin atın üstünde veya bir vasıtada damat evine götürülürken vasıta önünde atılan silahlar arasında gürültülü müzik çalarlar. (köçeklerde ayrıca oynarlar).

Güveği getiren alaya (bazı yerlerde bunlar seymenlerdir) kız evinin ziyafet vermesi; kız evi delikanlılarının güveği'ye seymenlere verilmek üzere üstü çiçekli süslü bir tepsi baklava getirmeleri; güveği'in yatsı namazına meş'aleler ve ilâhilerle götürülmesi ve sonra tekrar güveğin eve dua ve alay ile getirilmesi; nihayet, güveği eve giderken sâdıç'ın uygulanan "Su koyma merasimi"¹ dikkate değer ritlerdir.

Ziyafet, düğünün her aşamasında görülen bir rittir ve bunun anlamını da diğer dünya örneklerini de dikkate alarak yukarıda açıklamış bulunuyoruz. Bu, birleşmeye alenîlik veren ve sık görülen bir usuldür. Burada, baklava yine düğünde çeşitli aşamalarda çeşitli vesilelerle kullanılan, olay'a tatlılık ve eşlere tatlılık getirmesini sağlayan şekerli bir nesne'dir. Güveğ'in meş'alelerle getirilmesi rit'inin de biraz evvel yorumunu yapmıştık. Güveğ'in ilâhilerle namaza götürülüş ve getirilişinde ise, dinî bir rit yapısını red edemeyiz. Bu ilahiler motifini, gelin-kıza ilişkin seremoni ve ritlerde de saptamıştık.

Ancak, güveğ'ie ilişkin ve fakat doğrudan doğruya sâdıçına yapılan "Su koyma merasimi" yoruma muhtaç bir rit'tir. Safranbolu'da tek bir örnek olarak bulduğumuz bu seremoni, daha ziyade bir oyun yapısındadır. Güveğ'in taşa tutularak eve kaçırılmasından sonra, köy delikanlılarının güveği'in sâdıçını omuzlayıp hayvanların su içtiği oluğa atmasından ibaret olan bu merasimin, kısmen, gelinin ve damadın düğün evine gelirken yolda yapılan gürültüler hakkında kabul edilen amaç ile açıklanabileceğini düşünmek gerekir. Yani burada eğlence amacı ile olduğu kadar, kısmen de kötü ruhların etkisini defetmek amaç olmalıdır.

¹ Safranbolu..

Cuma sabahı yapılan “Güveği çıkarma” seremonisinde davulcunun düğün evinin kapısını çalması ve bundan sonra “Güveği önlüğü ferfenesi” denilen bir ziyafet verilmesi, güveği’ye uygulanan ritler arasındadır.

Güveğin, zifaf odasına yumruklanarak sokulması ayrı bir anlam taşımaktadır. Bazan yumruklanma yanısıra, “Çürük yumurta atma” da görülür (Cide).

Bazı yerlerde güveği gibi, gelin de dövülür. Fas’da gelin ve güveği temizlenme amacı ile döğülürler. Eski Hindistan’da güveği dövülür. Almanya’nın bazı kısımlarında güveği, düğün misafirleri, özellikle bekârlar tarafından döğülür. Genellikle, bölgemizde de güveği bekâr arkadaşları tarafından döğülür. Fransa’da da evvelce gelin ve güveği kilisede, evlenme seremonisinden sonra el ile veya sopa ile seremoni gereği dövülürlerdi. Bunu, onlara iyilik için yaparlardı. Mannhardt¹ güveği veya gelini dövme göreneği hakkında çok örnekler verir ve bunun kötü ruhları defetmek amacı ile yapıldığını aksi halde zürriyete engel olacaklarını telkin eder. Gerçekten, bu rit’in sadece eşleri doğurgan yapmak için kötü ruhları kaçırtmak amacı ile yapıldığını düşünmek ve kabul etmemeğe hiç bir neden yoktur.

Zifaf gecesinin sabahı uygulanan “Güveği çıkarma” seremonisi ve “Güveği önlüğü ferfenesi” adı verilen ziyafet, evlenmenin tamamlandığını işaret eden ritlerdir; buna “Güveği şerefiyesi ziyafeti” de denir. Genellikle, Cuma sabahı güveği’in attığı silah da evlenmenin tamamlandığını (cinsi birleşmenin) ve gelinin kız oğlan kız çıktığını bildiren bir işarettir; burada silah atışlarının da evlenmenin tamamlandığını işaret eden ikinci bir amaç ve kızın bekâretini işaret etmesi nedeni ile de bir üçüncü amaçla uygulandığı görülmektedir: Avrupa memleketlerinde sadece koruyucu ritler arasında görülen “Silah atmalar”, bizim örnekte bu son iki vazifeyi yüklenmiştir. Böylece, kanımca aynı toplumda ve bütün Türkiye köylerinde bu örneğimizde tek çeşit bir rit’in üç ayrı amaç ile uygulandığı açıktır.

Geline Yapılan Seremoni ve Ritler:

“Gelin geverilmesi” adı verilen seremoni, üzerinde dikkatle durulmaya değer görülür. Bu, gelin-kızın ana evinde hazırlanmış ola-

¹ Westermarck... aynı eser. sah. 207

² Bu seremoni Anadolu’nun bir çok yerlerinde (Batı, Güney, Orta) görülür.

rak beklerken, dünüşürlerin gelin odasına zorla girmeye çalışmaları ve gelinin erkek kardeşinin kapıyı tutup engel olması ve ancak bahşış almadıkça gelin içerde hapsedilip, içeriye kimsenin bırakılmamasıdır. Burada erkek kardeşin gelin-kızı kolayca vermemek hususunda seremoni yapısında bir direnişi açıktır: boy hayatını yaşayan Asya Türk toplumlarında da görülen bu göreneğin temelinde bu hakkın erkek kardeşe tanınması olayı yatar. Kanımca, söz konusu seremoniyi takiben yapılan “Kuşatılma merasimi” de bu temel nedeni destekleyen bir yapıdadır: şöyle ki, Türkiye’nin bazı bölgelerinde baba tarafından, bölgemizde ise büyük kardeş tarafından uygulanan bu seremoni veya rit, bölgemizde bir şalı gelin başından üç defa geçirdikten sonra geline kuşatmaktır.¹ Burada, genellikle, bu iş büyük kardeş yoksa baba tarafından yapılmaktadır: bu arada kuşak bağlanırken gelin kız sandığı üzerinde oturup ağlar. Söz konusu seremoni bölgemizin bazı yerlerinde gelinin beline gümüş kemer takılması ve sonra para basılması şeklinde de görülür.² “Kuşak kuşatılması” seremonisi gerçekten ilgiye değer bir rit olarak görülür. Kırgızlar’da “kalın” anlaşmasından sonra, güveği’in dostlarını kız evine götürdüğü zaman kız babasının delikanlıının boynuna bir “Sarma” sarması rit’i vardır.³ Aynı seremoni, Grenard’a göre, Çin Türkistan’ında “Sarma sarmak” şeklinde saptanmıştır.⁴ Kanımca bu yazma, otoritenin babadan delikanlıya geçtiğine işaret olarak kabul edilmelidir ve yine kanımca, daha sade düğün görenek ve ritleri uygulayan Kırgızlar ve Çin Türkistan’lılarında “kalın” vermeden sonra yapılan bu seremoni, sonradan gelinin erkek evine giderken baba veya çoğunlukla yerine büyük erkek kardeşi tarafından, bu defa kuşağın geline bağlanması şekline dönüşmüş olmalıdır. Böylelikle, kuşak ile temsil edilen velâyet hakkı sanki onlardan kızın bizzat kendisine intikal etmektedir.

Yukarda sözü geçen seremoni ve ritlerden sonra, oğlan ve kız analarının, dünüşür ve gelinin kapı önüne çıkıp burada gelinin başına “Tahta ölçek” ve “Güneş” lik koymaları (gelin güneşliğini dört delikanlı tutar) dikkati çeken ritlerdir. Bu örnek, bölgemizde tek bir köye has bir özellik şeklinde görülmektedir. Öte yandan, gelin kağrı’ya

1 Bu seremoni Anadolu’nun bir çok yerlerinde (Batı, Güney, Orta) görülür.

2 Çorum, Bolu.

3 Hayri Telek ve Halit Niyazi, Nişan ve Eski Türk Düğünleri Taşpınar..

4 Fikret Tanya, Düğün adetlerinin Sosyolojik mânâsı, Bilgi dergisi. s. 87. İstanbul. 1954

bindirilmeden evvel anası ve babasının “Yıllık” veya “Yederlik” dedikleri bir inek veya mal verilmesi; güveği evine gitmek üzere vasıtaya binecek olan gelinin “kilimler” arasında gizlice bindirilmesi; ana evinden çıkarken gelinin başına şeker saçılması (Sinop) ve gümüş para serpilmesi (Bartın), ayrıca yapılan pratik veya ritlerdir.

Burada, kanımca, gelin başına tahta ölçek konmasının bir anlamı, birleşmeye bolluk, bereket temin etmek amacı olmalıdır. Tahta ölçek, genellikle, çiftçi toplumlarda hububat ölçeği olarak kullanılan bir araç olduğuna göre, geline sanki bolluğun sağlanması istenmektedir.

Gelin başına güneşlik konması, gerçekten üzerinde durulmaya değer bir rit'tir: çünkü, gelin ve güveği'yi korumak için yapılan özel ihtimam yüksekte'de yapılır (Westermarck) (tıpkı, yere basmamak hususunda olduğu gibi): burada, gelin üstüne “güneşlik” konması ve bazı yerlerde şemsiye tutulması (Sinop'ta gelin damat evine getirilirken) pratiği, tıpkı Çin'de gelin tahterevandan indiği zaman üzerine şemsiye tutulması hâlinde olduğu gibi gelini üstten gelecek tehlikelere karşı korumak amacındadır. Yahudi evlenmelerinin mihrap altında yapılması, eski zamanda gelini koca evine giderken bindirildiği saçaklı tahterevandan doğmuş olmalıdır.

İskandinav memleketlerinde, İngiltere ve Fransa'da dört köşe kumaş parçası, takdis esnasında gelin ve güveği üzerine tutulur.¹ Türkiye geleneksel toplumlarında da bu inanç'a ilişkin diğer bir rit daha görülür: bu da, güveğin evine gitmek üzere vasıtaya bindirilen gelinin kilimler arasında gizlice bindirilmesidir. Bu rit'in çoğu köylerimizde ve hattâ kasabalarımızda halâ uygulandığını saptamış bulunuyoruz. Ancak, burada bu motif'in sadece gelin'e ilişkin hâlini görmekteyiz. Ayrıca, burada gelinin yüzü sıkıca kapanmıştır ki bunu genellikle İslâm dünyasında buluruz: aynı şey, diğer memleketlerde ve hattâ ilkelde bir çok boylarda da görülür. İşte söz konusu örneklerimizdeki ritlerin nedeni gelini, diğer toplumlarda olduğu gibi, dış etkilere özellikle nazara karşı korumaktır.

¹ Westermarck.. aynı eser... sah. 213.

Fas'da Westermarck, gelinin yüzünün peçe ile örtülmesine ilişkin diğer bir rit'i saptamıştır; burada gelinin bizzat bakışının diğer insanlara tehlikeli olduğu kabul edilir; gelin kocasını görmeden evvel baktığı şeye (insan, hayvan) talihsizlik getirir. Eski Hinditan'da güveğiler de, gelinin nazarına karşı kendini korumak zorunda idi.¹

Gelinin koca evine gitmek üzere ata bindirilmesi, bölgemizde geniş ölçüde ve eskiden uygulanmakta olan bir görenektir; bazı yerlerde kağrı'ya ve atlı araba veya taksiye bindirilir; kısa mesafe için yürütülür (Hamidiye köyü-Giresun). Buna benzer evlenme görenekleri diğer memleketlerde de görülür. Gelin çoğunlukla koca evine ya hayvan, taht üzerinde veya insan sırtında veya başka şekillerde taşınır.

Gelinin bir vasıta ile gitmesinin nedeni, gerçekten, üzerinde durulmağa değer: gelinin ayağı toprağa değerse onun talihsiz olacağı inancı çoğu toplumlarda görülür. Bu husus güveği için bile dikkate alınır; Fas'da, güveği yere oturmamalıdır. Hatta bazı hâllerde, Fas'da güveği kendi sağdıç'ı tarafından veya diğer erkek arkadaşları tarafından taşınır. (Bunu Türkiye'nin diğer bölgelerinde de görmek mümkündür.) Bütün bunlara neden olarak, gelin ve güveği'de görülen mukaddeslik gösterilir. İşte bu özel niteliğe sahip olan şahıslar veya objelerin, çoğu hallerde, toprağa temaslarına müsaade edilmez. Bundan başka, ruhların gerçek yeri toprak altıdır ve bunlar her zaman toprak üstüne gelebilirler.

Westermarck'a göre, taşınma işi rahatlık amacı ile olduğu kadar kız-oğlan kız olan gelinin evlenme yolu ile dışarı verilmesine karşı bir isteksizliğin seremoniyel ifadesi olabilir: yani toprağa temas korkusunun aynı zamanda bir isteksizlik ile de ilgili olduğuna şüphe yoktur. Gelinin çıplak ayakla toprağa basmaması fikrini diğer bazı ritler'de desteklemektedir: Çin'de, gelinin bindiği tahterevanın durduğu yerden itibaren gelin odası kapısına kadar ve güveği evinin misafir odasına kırmızı halı serilmesi hep bu neden iledir.

Halı serme işi, Karadeniz bölgesinde ve diğer bölgelerimizde de görülür. Bu göreneklerin, en azından kısmen olsun, toprak ile çok yakın temas hakkındaki boş inanç nedeni ile doğmuş olması çok muhte-

¹ Estonya'lılarda da peçe bu amaç ile konur.

meldir: çünkü, bunu gelin ve güveği'in yerden geleceği düşünülen tehlikeye karşı korunması amacı ile yapıldığı fikri destekler.¹ Burada Westermarck'ın bu yorumuna katılmamak imkânsızdır.

Gelin araba'dan inince eline verilen su dolu kova (kerhele) veya küçük bir toprak testi, gelinin ya kömüş (manda) ler üstüne veya atın başından aşağı döküp testi kırması; bölgemizin bazı yerlerinde, gelinin önünde birinin su dökmesi (Samsun); koca evine gelen gelinin koltuğuna bir mushaf, ekme ve ayna verilmesi özellikle yoruma muhtaç ritlerdir.

Burada suya ilişkin rit'in açıklanmasını, okuntu gönderme seremonisinde yapmıştık. Ancak, burada bir hususu da ilâve etmek gerekir: Başkurtlar'da bir köye yeni gelin gelince "su gösterme" (hu kö-ründürü)² denilen ve kadınlar tarafından bir seremoni yapılırdı. Yalnız bu seremoni gelinin geldiği günün ertesi sabahı uygulanırdı. Köyün kadınları ve kızları gelini köyün yakınındaki ırmak ve göle götürürlerdi: İhtiyar bir kadın gelini suya, suyu da geline gösterdikten sonra "babalardan kalan su, analardan kalan su" diyerek bir şeyler söyler ve gelinin süslerinden bir gümüş para koparıp suya atardı. Abdülkadir İnan'a göre, Ural'ın doğusunda yaşayan Katay, Barın, Beketin, Salcuvut ve Tabın boylarında da görülmüştür. Altay ve Yenisey Türklerinde de yer-su kültü ve âyinlerinde yer-su'ya hitaben ilâhiler okunur. Ve işte Türklerde geniş ölçüde hâkim olan su kültü islâmiyeti kabul ettikten sonra da devam ede gelmiştir. Bu bilgilere göre, bölgemizde evlenme ritleri arasında görülen suya ilişkin ritlerin yorumunda Şamanist inançları hatırlamak ve söz konusu ritleri de Şamanist kalıntısı olarak kabul etmek yerinde olur kanısındayım. Bunu ve buna benzer ritlerin aynı zamanda temizleyici (purification) rit yapısında olduğunu yukarda işaret etmiştim.

Gelinin koca evine gelirken mushaf getirmesi, islâmlık gereği olarak yapılan ve şüphesiz gelini yeni evine uğurla girmesini ve dolayısıyla birleşmeye uğur getirmesini sağlayan bir amaç ile yapılmış olmalıdır: burada, kanımca, bu pratiği de baht, saadet temin eden ritler arasına katmak gerekmektedir. Mushaf yanı sıra geline ayna ve ekme verilmesi ritlerinin yorumunu, yine "okuyucu gönderme" bah-

1 Bu nedenle başka memleketlerde, gelin ve güveği ayaklarına para konur.

2 Abdülkadir İnan, "Türklerde su kütüğü ile ilgili gelenekler" Makaleler ve incelemeler, sah. 491-495. Ankara. 1968.

sinde yaptık. Burada ilâve edilecek husus, ekmeğe verilen önemin düğünün her aşamasında gösterilmesi ve ekmeğin katılmasıdır. Düğün kararlaştığı günden tutunuz da (bugün oğlan evinden kız evine börek gönderilir) okuntuya çağırmada ve nişanlı kıza ve geline yapılan çeşitli ritlerde ekmek veya bunun yapıldığı hububat (buğday) ın veya un'un kullanılmasının birer anlamı olmalıdır. Gelinin koca evine gelişi sırasında bazı bölgelerde (Ceyhan-Azizli Türkmen köyü) başka bir şekilde uygulanan ekmeğe ilişkin bir rit'de aynı önemi yansıtır görünür. Burada gelin oğlan evi tarafında evvelce kendine verilmiş olan ekmeği evin damına aşırır: bu eve ben kismetimle, rızıkımla geldim anlamına gelir. Bu halde "ekmek getirmek" ritinin burada yeni eve bolluk bereket sağladığı amacına hizmet ettiği kabul edilmelidir. Ekmeğe ilişkin bir rit'i Yakutlarda söz kesilmesinden sonra, tuzlu suya batırılan ekmeğin yeni nişanlı ve damat tarafından yenilmesi şeklinde görülür. Söz konusu rit'in kökeni sorunu ayrıca incelenmeğe değer bir konudur.

Bölgemizde gelinin kocası evine yaklaşırken, evin damı üzerine çıkmış olan bir kimsenin tuttuğu çömleği yere atarak parçalaması¹ ve bir şahsın yumurtayı evin kapısına vurarak kırması kayda değer rit'lerdir. Bura halkına göre, her iki rit'inde gelinin huyunun kırılmasını ve söz dinleyen bir ev kadını olmasını sağlamak amacı ile uygulandığı söylenir (Çorum). Ancak burada, kırma'ya ilişkin olan diğer dünya evlenme ritleri, örneğimizde aynı rit için yerli halkın yukarıda verdiği açıklamaya göre atfettiği amaçların sonradan kazanılmış olması ihtimalini düşündürmektedir. Çünkü, bir çok Avrupa memleketlerinde ve Fas'ta saptanan çeşitli kırma rit'leri, daha ziyade evlenmeyi tamamlamay temin eden veya kolaylaştıran ritler arasında görülür.

Şöyleki, yumurta, çanak çömlek veya cam eşyalar seremoni gereği kırılır. Meselâ İngiltere'de bardak kırmak ve Almanlar'da gelin evi dışında her çeşit çanak çömlek kırmak, eşlere baht saadet temini için yapılır. Bazı yerlerde kırıkların çokluğu servete de işarettir (Yukarı Palatinate de, gelin evinin pencere camının kırılması gibi). Söz konusu rit hakkında çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Ancak, Westermarck'a göre, bu rit'in gerçek anlamı bilinmemektedir. Yalnız, aynı bilginin göre, bir çok örnekler şunu telkin eder: kırma ritleri, "homoepathic

¹ Aynı şey, Edremit'in bazı köylerinde görülür. Dikici, Bahri. Çamca köyü (tahtacı-lardan bir grup)nün etnolojik incelenmesi. 1965. basılmamıştır. D.T.C.F. Etnoloji Kürsüsü.

magie” prensibine dayanarak, evlenmenin tamamlanmasını temin etmek amacındadır. Çünkü, Avrupada ve diğer memleketlerde rakiplerin büyüğü veya kötü etkilerin evliliğin sona ermesine engel olacağı inancı vardır. Aynı bilgin’e göre, bu ritlerde bu amaç genellikle gizlenmiş olmakla beraber, bundan şüphe edilmemelidir. Hele bazı güney Slavlarında bu amaç çok açıktır ve şüphe götürmez. Evlenme ritlerinde birşeyi kırmanın ikinci amacı, bekâret perdesinin yırtılmasının, bekâretin bozulmasını temsil eder: gelin ve güveği bir araya geldiğinde, misafirler gürültü yapar ve bardak çanak kırarlar ve bir torba içine konmuş olan yumurtayı evliliğin bittiğine işaret olarak kırarlar. Burada, bol örnekler, böylelikle kırma motifinin kökeninde evlenmenin tamamlanmasını temin amacının geniş ölçüde hâkim olduğunu göstermektedir; buna göre, bu amacı red edemeyeceğimizi işaret etmek gerekir. Yumurta kırma, bölgemizde evlenme ritleri arasında ve diğer bazı aşamalarda da görülmektedir. Ancak, yumurta kırma işinin burada gelinin koca evine yaklaşırken erkek evi kapısında yapıldığını ve damadın zifaf gecesi eve getirilirken yumurta kabuğu yağmuruna tutuluşu hâlinde görülür. Fas’ta da yahudiler arasında evlenme günü, güveği bir çiğ yumurtayı gelin üzerine atar ve kırar: bunda amaç gelinin kolay ve şen bir doğum yapmasını temin etmektir. Bazı Rus yahudilerinde, bu çiğ yumurta gelinin önüne konur ki bu yumurta, geline doğurganlığın ve tavuğunki kadar kolay bir doğumun sağlanması temennisinin bir sembolüdür.¹ Bütün bu örneklerle karşılık, Karadeniz bölgesinde çanak, desti ve yumurta kırmak pratiklerinin, gelinin huyunun kırılması ve söz dinleyen bir ev kadını olmasını sağlamak amacı ile yapıldıkları söylenir. Bu açıklamalar, kanımca hiçte ihmal edilecek nitelikte değildir: burada da sempatik büyü temeline göre, istenen şeyin temin edileceği inancı görülür. Ancak, bu son amaç, söz konusu rit için evlenmenin sona ermesini kolaylaştırmak, bolluk, saadet temini amaçlarından sonra bir üçüncü amaç olarak kabul edilmelidir. Öte yandan, bu üç amaçtan hangisinin ilk olduğunu bilmek zordur. Yumurta motifi, bölgemizde² ilerde görüleceği üzere, zifaf sonrasında (15 gün sonra) “özel bir yumurta yemek” seremonisi şeklinde de görülür. Burada, diğer bazı insan topluluklarında ve Fas’ta kabul edildiği üzere, yumurta (diğer bazı şeyler gibi) eşlerin geleceğini veya damadın geleceğini parlak ve

1 Westermarck aynı eser. sah. 196

2 Ordu, Giresun köylerinde

mesut yapmak amacı ile uygulanan ritlere girer. Yalnız, eşlere refah temin eden ritler arasında sayabileceğimiz bu rit'in bazı memleketlerde bol zürriyeti teşvik anlamında da kullanıldığı bir gerçektir.

Nihayet, kanımca, genellikle bölgemizde zifaf sonrası yapılan bu çeşit yumurta seremonilerinde hem eşlere refah ve hemde bol zürriyeti temin gibi iki amacın beklendiği kabul edilebilir.

Koltuk merasimi (Trabzon ve köyleri)¹ diye yapılan seremoni ayrıca üzerinde durulmaya değer bir seremonidir: bunu şehir göreneği² olarak nitelendirmek gerekir; ancak, Türkiyenin bazı bölgelerinde (Batı Anadolu kasaba ve köylerinde) de görülebilen bu seremoni şehirden kazanılmış bir özelliktir. Söz konusu seremonide, gelin koca evine gelince, kapıdan alınan gelin, güveği ile kol kola odalarına çekilirken gelin üzerine bronz para ve serpantin serpilir. Ve bu zaman içerde güveği, geline bir küpe veya yüzük takar. (yüz görümlüğü denir). Bu seremoninin kökenine gelince, ayrı bir incelemeyi gerektiren bunu konuyu ayrı bir yazımızda vereceğiz.

Geline verilen bir kaşık yağın eve girmeden evvel kapının eşğine ve üzerine sürdürülmesinin³, yeni evlilikte bereketi, bolluğu temin etmek amacı ile yapıldığı söylenir. Gelinin yeni evine gelişinde uygulanan bu rit'i, Anadolu'nun diğer bölge düğünlerinde de bol bol, yanında bal da sürmek şartı ile görmek mümkündür⁴. Aynı görenek ve rit, Asya Türk boylarında da gördüğümüz gibi, çok değişik bir şeklini de Etilerde bulmaktayız.⁵ Eti'lerde bunu bir nişan aşamasında ve bir nişan işareti olarak gelinin başına yağ dökülmesi şeklinde görmekteyiz. Asya Türk boylarından Şamanlık geleneklerine bağlı kalmış ve halâ eski Türk hayatından bir çok gelenek kalıntıları saklayan Altay Türklerinde⁶ ocak ve ocaktaki ateş mukaddestir: bunlarda, gelin koca evine girdiğinde kayınbabası önünde üç defa eğildikten sonra yapacağı iş, ocaktaki ateşe secde etmek ve erimiş bir parça kuyruk yağını ateşe atmaktır: yağ cızırdadıkça, ihtiyar kadınlar hep bir ağızdan "Ateş evliyası, yağ evliyası" diye bağırlar. Buna göre, Altay'lılarca, ateş kadar yağa da mukaddeslik yüklenir ve yağ evliyasından yardım bek-

1 Bölgemiz köylerinde bu seremoni, 20-25 yıldan beri yapılmaktadır.

2 İstanbul düğünlerinde görülür.

3 Hal (Elazığ) de ve Sakaltutan (Kayseri) köylerinde ve birçok Anadolu köylerinde olduğu gibi.

4 Hamit Zübeyr, Koşay. Türkiye Türk Düğünleri 1945, Ankara

5 Aynı eser. sah. IX.

6 Ülkü Taşır, Altay Türklerinde Düğün.

lenir. Bu halde, kanımca Şamanist bir gelenek gereği mukaddes sayılan yağı (Evliyası aracılığı ile), evin ocak kadar yuvayı temsil eden ve önemli bir parçası olan eşige sürmek suretiyle yeni eve bolluk, bereket istenmektedir: kanımca, burada eşige yağ sürme ritinin Şamanis bir inançın kalıntısı olduğu ve yeni evliliğe refah, bolluk temin eden ritler arasında yer alabileceğini kabul etmek gerekir.

Öte yandan, Eti'lerde nişan aşamasında geline yağ sürme ritinin, söz konusu pratikten farklı olduğunu işaret etmelidir; yalnız, evlenme ritlerinde yağın kesin olarak şu veya bu aşamada kullanılması dikkate değer bir uygulamadır; burada geline sürülen yağ, halihazırda ve Karadeniz örneklerinde eşige sürülmektedir. Örneğimizde evliliğe istenen bolluk, kızın başına sürme halinde bol zürriyet temennisi'nin bir ifadesi olabilir.

Gelin ana evinden çıkarken başına şeker saçılır ki bunun gelin hamamında da uygulandığını görürüz. Gelin başına şeker yanısıra çoğunlukla buğday ve para da serpilir. Attan veya arabadan inen gelinin başına ayrıca bir tabak dolusu leblebi ve kuru üzüm serpilir. Evlenen çiftlerin ve damadın üzerine ve hattâ bunlara katılan insanlar üzerine de hububat taneleri veya kuru meyva serpilmesi göreneğinin, Doğu Hindistan, Hindi Çini ve Malaka yarımadasından batıda Atlas Okyanusuna kadar yaşadığı görülür. Geline saçılan şeyler arasında tohum, dane veya kuru meyva serpilmesi göreneği Mannhard'a göre, tohum taşıyan otlar ile insan türü arasında görülen sempatik ilişki hissinden ve vücudun meyvası ile hububat arasındaki kıyastan doğmuş olduğu inkar edilemez. Ancak, bu rit'in bol zürriyet temini kadar baht, zenginlik veya bolluk temin etmek vasıtaları oldukları da çoğunlukla söylenir. Bazı memleketlerde bu ritlerin temizleyici veya koruyucu (gelini kötü etki ve nazardan uzak tutar) vasıtalar oldukları kabul edilir. Antropoloji'de çok fazla genelleşmiş bir varsayım vardır. Benzer seremoniler benzer fikirlerden kök alır. Westermarck'a göre, bu düşünceye karşı dikkatli olmak gerekir. Farklı motiflerden çıkmış olsalar bile, belirli bir örnekte aynı seremoninin birden fazla amaca hizmet edebildiği de bir gerçektir. Nitekim, söz konusu rit, hakkında da farklı motiflerin mevcudiyetini red etmeye neden yoktur. Yani bu rit'in bol zürriyet kadar baht, saadet ve bereket, bolluk temini amaçları ile uygulandığı da kabul edilmelidir. Burada Westermarck'ın fikrini paylaştığım açıktır.

(Bu incelemenin devamı gelecek sayıda verilecektir.)